

Tiia Helenius

**KATSOMUSKASVATUSMATERIAALIKANSION KOOSTAMINEN
KEMPELEEN SEURAKUNNAN YHTEISTYÖPÄIVÄKODEILLE**

**Opinnäytetyö
CENTRIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutus
Toukokuu 2020**

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Centria-ammattikorkeakoulu	Aika Toukokuu 2020	Tekijä/tekijät Tiia Helenius
Koulutusohjelma Sosiaaliala		
Työn nimi KATSOMUSKASVATUSMATERIAALIKANSION KOOSTAMINEN KEMPELEEN SEURAKUNNAN YHTEISTYÖPÄIVÄKODEILLE		
Työn ohjaaja Leena Raudaskoski	Sivumäärä 46 + 1	
Työelämäohjaaja Hannele Haataja, Tanja Helenius ja Sari Korhonen		
<p>Opinnäytetyön tavoitteena oli katsomuskasvatusmateriaalikansion koostaminen Kempeleen evankelis-luterilaisen seurakunnan 15 yhteistyöpäiväkodille. Kehittämistyö tehtiin yhteistyössä Kempeleen seurakunnan varhaiskasvatuksen tiimin katsomuskasvatusmentorien kanssa. Materiaalikansion tarkoituksena oli pyrkiä selvittämään katsomuskasvatuksen käsitettä sekä antaa esimerkkien kautta ideoita ja inspiraatiota katsomuskasvatuksen toteuttamiseen. Opinnäytetyö oli toiminnallinen opinnäytetyö, jonka raportti koostuu kehittämistyötä tukevasta teoriaosuudesta, käytännön kehittämistyön toteutuksesta ja sen raportoinnista sekä työn arvioinnista.</p> <p>Opinnäytetyön tietoperusta koostuu kehittämistyön kannalta oleellisesta teoritiedosta. Teoriaosuuden tarkoituksena on omalta osaltaan myös perustella niin tehtävän kehittämistyön taustaa ja tarvetta kuin myös itse kehittämistyönä koostetun kansion rakennetta ja materiaalivalintoja. Opinnäytetyön teoriaosuus on rajattu käsittelemään neljää, nimenomaan tehtävän kehittämistyön kannalta oleellista aihealuetta: Katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavat asiakirjat, Lapsen katsomuksellisen identiteetin tukeminen varhaiskasvatuksessa, Dialogisuus katsomuskasvatusyhteistyön toteuttamisessa sekä Seurakunnan ja päiväkodin yhteistyön toteuttamisen muodot.</p> <p>Kehittämistyönä syntynyt materiaalikansio koostuu kolmesta osasta. Katsomuskasvatus pähkinänkuoressa -osio selkiyttää katsomuskasvatuksen käsitettä ja sen toteuttamisen periaatteita. Materiaalia katsomuskasvatuksen toteuttamisen tueksi -osioon on koottu seurakunnan ja päiväkotien yhteistyön vuosikellon teemojen mukaan jaoteltu materiaali sekä muita ideoita toimintaan ja moninaisuuden näkyväksi tekemiseen. Materiaalivinkkejä-osio puolestaan sisältää kirjallisuutta ja internetlähteitä niin lapsiryhmän kanssa käytettäväksi kuin myös henkilöstölle katsomuskasvatuksen toteuttamisen ja oman ammatillisen osaamisen kehittämisenkin tueksi.</p>		
Asiasanat Dialogisuus, katsomuksellinen identiteetti, katsomuskasvatus, päiväkotitoiminta, seurakunta, varhaiskasvatus, yhteistyö		

ABSTRACT

Centria University of Applied Sciences	Date May 2020	Author Tiia Helenius
Degree programme Social Services		
Name of thesis COMPILING A BELIEF EDUCATION MATERIAL FILE FOR DAYCARE CENTRES CO-OPERATING WITH KEMPELE PARISH		
Instructor Leena Raudaskoski	Pages 46 + 1	
Supervisor Hannele Haataja, Tanja Helenius ja Sari Korhonen		
<p>The aim of this thesis was to compile a material folder to support the belief education in the 15 daycare centres that collaborate with the Evangelical Lutheran Parish of Kempele. The development project was carried out in co-operation with the mentor employees of the parish's early childhood education and care team. The purpose of this project was to clarify the concept of belief education and by examples to inspire those employees executing belief education. This study was a functional thesis project. The report consists of a theoretical part, an execution and reporting of the development project and an evaluation.</p> <p>The theoretical part of the thesis report focuses on discussing topics relevant to the development project. It also justifies both the background and need for this development project, as well as the structure and contentual choices of the material folder. The theoretical part contains four topics: Documents guiding belief education, Supporting the children's identities in terms of their beliefs in early childhood education and care, The meaning of the dialogue in collaborative belief education, and The forms of co-operation among early childhood education and care centres and parishes.</p> <p>The material folder consists of three parts. The first part, Belief education in a nutshell, is supposed to clarify the concept of belief education. The second part, Material for the belief education, consist of the material based on the plan of co-operation between the parish and the daycare centres as well as other ideas for the activities and making plurality visible. The final part, Material tips, includes a list of literature and websites which contain material that can be used either among children or to support personnel to implement belief education as well as professional competence of employees.</p>		

Key words

Belief education, Belief identity, Collaboration, Daycare centre, Dialogue, Early childhood education and care, Parish

KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY

- Katsomuskasvatus** Termillä tarkoitetaan uskontoihin ja katsomuksiin liittyvää kasvatusta osana varhaiskasvatuksen sisältöjä ja esiopetuksen oppimiskokonaisuuksia. Katsomus-termillä viitataan erilaisiin uskonnollisen ja uskonottoman vakaumuksen muotoihin. (Lamminmäki-Vartia 2017.)
- Uskonnonvapaus** Uskonnon- ja katsomuksen vapauden voidaan katsoa muodostuvan kolmesta osasta: Positiivisesta uskonnonvapaudesta, negatiivisesta uskonnonvapaudesta ja yhdenvertaisuudesta. Positiivinen uskonnonvapaus on vapautta tunnustaa ja harjoittaa uskontoaan sekä elää sen mukaisesti. Negatiivinen uskonnonvapaus puolestaan tarkoittaa vapautta uskonnosta. Kolmantena on edellytys esivallan suhtautumisesta kaikkiin uskonnollisiin ja katsomuksellisiin ryhmiin yhdenvertaisesti. (Tast 2016.)

**TIIVISTELMÄ
ABSTRACT
KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY
SISÄLLYS**

1 JOHDANTO	1
2 KEHITTÄMISTYÖN TAUSTA.....	3
2.1 Toimintaympäristön kuvaus	3
2.2 Tausta ja tarve.....	3
2.3 Tarkoitus ja tavoite	4
2.4 Toimijat, tehtävät ja vastuut.....	5
3 KATSOMUSKASVATUKSEN TOTEUTTAMISEN TAUSTALLA VAIKUTTAVAT ASIAKIRJAT	6
3.1 Kansainväliset sopimukset	7
3.2 Lainsäädäntö	8
3.3 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet	9
3.3.1 Arvoperusta	10
3.3.2 Oppimiskäsitys	12
3.3.3 Toimintakulttuuri	12
3.3.4 Laaja-alainen osaaminen.....	15
3.3.5 Oppimisen alueet.....	16
3.3.6 Katsomuskasvatus Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa.....	18
3.4 Opetushallituksen ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa	20
4 LAPSEN KATSOMUKSELLISEN IDENTITEETIN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA	21
5 DIALOGISUUS KATSOMUSKASVATUSYHTEISTYÖN TOTEUTTAMISESSA	23
5.1 Dialogin tasot	23
5.2 Dialogin merkitys	25
6 SEURAKUNNAN JA PÄIVÄKOTIEN YHTEISTYÖN TOTEUTTAMISEN MUODOT	27
6.1 Kumppanuuden korit	28
6.2 Katsomuskasvatus ja yhteistyö Kempeleen paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa ..	29
7 KEHITTÄMISTYÖN PROSESSIN KUVAUS.....	30
7.1 Prosessin vaiheistus.....	30
7.2 Tiedonhankinta- ja kehittämismenetelmät sekä niiden dokumentointi ja analyysi	32
7.3 Katsomuskasvatusmateriaalikansion kokoaminen.....	33
8 ARVIOINTI.....	38
8.1 Kehittämistyön arviointia.....	38
8.2 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	41
8.3 Pohdintaa omasta oppimisesta ja ammatillisesta kasvusta.....	42
LÄHTEET	47

LIITTEET

Palautelomake seurakunnan katsomuskasvatusmentoreille

KUVIOT

KUVIO 1. Kehittämistyön prosessin kuvaus	31
KUVIO 2. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan viitekehys	36

KUVAT

KUVA 1. Kumppanuuden korit	28
KUVA 2. Kempeleen seurakunnan ja päiväkotien yhteistyön vuosikello.....	34

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on katsomuskasvatusmateriaalikansion koostaminen Kempeleen evankelis-luterilaisen seurakunnan 15 yhteistyöpäiväkodille. Kehittämistyö toteutettiin yhteistyössä Kempeleen seurakunnan varhaiskasvatuksen tiimin kolmen katsomuskasvatusmentorin, Hannele Haatajan, Tanja Heleniuksen ja Sari Korhosen kanssa. Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, joka koostuu kehittämistyötä tukevasta teoriaosuudesta, käytännön kehittämistyön toteutuksesta ja sen raportoinnista sekä työn arvioinnista. Opinnäytetyön aihe valikoitui oman mielenkiinnon sekä Kempeleen seurakunnan varhaiskasvatuksen tiimissä nähdyn aidon tarpeen pohjalta.

Tammikuussa seurakunnan katsomuskasvatusmentorien kanssa käymämme aloituspalaverin yhteydessä selvisi, että yhteistyötä päiväkotien kanssa tehdessään mentorit näkivät suurimpana haasteena päiväkotien henkilöstön esille tuoman epävarmuuden siitä, kuinka katsomuskasvatusta tulisi toteuttaa, jotta se ei loukkaisi uskonnonvapautta. Osin katsomuskasvatus olikin ilmeisesti haasteellisuuden ja epävarmuuden vuoksi tyypistetty päiväkotien toiminnasta jopa kokonaan pois. Palaverin yhteydessä pohdimme myös seurakunnan työntekijöiden kanssa sitä, että katsomuskasvatusta varmasti toteutetaan monissa paikoissa ainakin jollain asteella ja ihan oikeinkin, kuitenkin ehkä osin jopa tiedostamatta, sillä yhtenä haasteena päiväkodeissa nähtiin myös puhtaasti se, ettei oikein tiedetä mitä katsomuskasvatus käytännössä on. Yhteistyöpäiväkotien henkilöstö oli maininnut haasteeksi myös ajanpuutteen: Työssä ei löydy aikaa aiheeseen perehtymiselle ja materiaalin etsimiselle. Katsomuskasvatusmentorien mukaan päiväkodeissa oli siis nähtävissä myös aito tarve valmiille materiaalille katsomuskasvatuksen toteuttamisen tueksi. (Haataja, Helenius & Korhonen 2020.)

Opinnäytetyöni tavoitteena olikin siis yhteistyönä seurakunnan katsomuskasvatusmentorien kanssa koottuun materiaalikansion myötä vastata tähän esille nousseeseen haasteeseen ja selventää katsomuskasvatuksen käsitettä niin lyhyen teoreettisen tiivistyksen kuin myös kansioon koottavien katsomuskasvatuksen toteuttamista tukevien materiaaliesimerkkien kautta. Toivomme, että näiden avulla henkilöstölle hahmottuisi, millä tavoin eri katsomuksia voi esimerkiksi käsitellä, millä kaikilla tavoilla katsomuskasvatukseen nivoutuvia aihealueita voi tehdä lapsille tutuksi sekä kuinka ympäröivän yhteisön, yhteiskunnan ja maailman moninaisuutta voi tuoda näkyväksi lapsen oman katsomuksellisen identiteetin kehittämisen tukemiseksi ja moninaisuuden näkemiseksi rikkautena. Tavoitteena oli myös helpottaa päiväkotien varhaiskasvatushenkilöstön arkea tarjoamalla heille materiaalikansion muodossa valmis, seurakunnan ja päiväkotien katsomuskasvatusyhteistyön vuosikelloon perustuva, selkeä, kattava, jäsennelty ja

helppokäyttöinen materiaalipaketti, jota henkilöstö voi omien lapsiryhmiensä tarpeiden mukaan jatkossa soveltaa ja täydentää.

Opinnäytetyön tietoperusta koostuu kehittämistyönä tehtävän kansion kokoamisen kannalta oleellisesta teorialiedosta sekä päiväkotien ja seurakunnan välisen katsomuskasvatusyhteistyön toteuttamisen kannalta oleellisesta tietopohjasta. Kehittämistyön toteuttamisen kannalta oleellisen tiedon lisäksi teoriaosuuden tarkoituksena on omalta osaltaan myös perustella niin tehtävän kehittämistyön taustaa ja tarvetta kuin myös itse kehittämistyönä koostetun kansion rakennetta ja materiaalivalintoja. Tietopohjaa itse kehittämistyö- ja opinnäytetyöprosessin läpiviemiselle hain metodikirjallisuudesta.

Koska katsomuskasvatus käsitteenä sisältää lukuisia eri aspekteja, aihetta olisi kehittämistyönikin puitteissa voinut lähestyä hyvinkin monesta eri näkökulmasta. Päädyin rajaamaan opinnäytetyöni teoriaosuuden käsittelemään neljää, nimenomaan tehtävän kehittämistyön kannalta mielestäni oleellisinta aihealuetta: Katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavat asiakirjat, Lapsen katsomuksellisen identiteetin tukeminen varhaiskasvatuksessa, Dialogisuus katsomuskasvatusyhteistyön toteuttamisessa sekä Seurakunnan ja päiväkodin yhteistyön toteuttamisen muodot.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita (Opetushallitus 2018a) tarkasteltaessa voidaan huomata, kuinka katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavat arvot ja periaatteet pohjautuvat selkeästi niin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustaan, lapsikäsitteeseen ja toimintakulttuuriin kuin myös asiakirjan taustalla vaikuttaviin kansallisiin sopimuksiin, lakeihin, asetuksiin, määräyksiin ja ohjeistuksiin. Kulttuuriin ja katsomukseen liittyvien kysymysten kulkiessa mukana läpi koko asiakirjan näiden velvoitteiden toteuttamiseksi myös katsomuskasvatuksen voi nähdä hyvinkin oleellisena osana varhaiskasvatusta. Tärkeää on myös huomioda, että katsomuskasvatus määritellään Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa yhdeksi varhaiskasvatuksen sisällölliseksi alueeksi, jolloin sen merkitystä ei voi varhaiskasvatusta toteutettaessa myöskään täysin sivuuttaa. Jokaisella lapsella on oikeus omaan katsomukseensa sekä sen näkymiseen myös varhaiskasvatuksessa. Jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisön jäsenenä. Katsomuskasvatus on osa kokonaisvaltaista kasvatusta, joka tukee lapsen omaa identiteetin kehittymistä ja antaa kaikille lapsille valmiuksia moniarvoisessa yhteiskunnassa elämiseen. Näin ollen lapsella on myös oikeus saada varhaiskasvatuksessa tietoa häntä ympäröivistä erilaisista katsomuksista: Lasta ei voi kasvattaa katsomuksellisessa tyhjiössä, sillä ympäröivä maailma on täynnä erilaisia katsomuksia.

2 KEHITTÄMISTYÖN TAUSTA

Seuraavissa luvuissa esittelen kehittämistyöni toimintaympäristön, taustoitan valitsemaani aihetta sekä perustelen tarvetta tehtävälle kehittämistyölle. Avaan myös kehittämistyön tarkoituksen ja tavoitteen sekä toimijat ja vastuunjaon. Kehittämistyö toteutettiin yhteistyössä Kempeleen seurakunnan varhaiskasvatuksen tiimin kolmen katsomuskasvatusmentorin, Hannele Haatajan, Tanja Heleniuksen ja Sari Korhosen kanssa.

2.1 Toimintaympäristön kuvaus

Kempeleessä seurakunnan ja yhteiskunnan varhaiskasvatuksen välistä yhteistyötä tehdään päiväkotien katsomuskasvatuksen mentoroinnin kautta. Lastenohjaaja-mentorit käyvät päiväkodeissa tukemassa päiväkodin henkilökuntaa katsomuskasvatukseen liittyvissä asioissa. Päiväkodin henkilökunta toteuttaa katsomuskasvatusta itse omissa lapsiryhmissään laulujen, leikkien, tarinoiden, satujen, draaman ynnä muun toiminnan kautta. Monesti katsomuskasvatukseen liittyvät asiat nousevat lapsiryhmissä esiin arkipäivän tilanteissa, jolloin on luontevaa, että ryhmässä paikalla olevat aikuiset eli päiväkodin henkilökunta vastaa lasten kysymyksiin ja pohtii asioita yhdessä lasten kanssa. (Kempeleen seurakunta 2020.) Seurakunnan ja päiväkotien yhteistyötä katsomuskasvatuksen suhteen on Kempeleessä toteutettu mentorointipohjaisesti jo vuodesta 2012 lähtien. Toiminta on vuosien saatossa laajentunut ja tällä hetkellä mentorointityötä tekee kolme seurakunnan varhaiskasvatuksen tiimin jäsentä. Mentorointia toteutetaan alueella 15 yhteistyöpäiväkodissa, joihin kuuluu sekä yksityisiä että kunnan päiväkoteja. (Haataja ym. 2020.)

2.2 Tausta ja tarve

Katsomuskasvatus aiheena juontaa juurensa muutaman vuoden taakse. Vuonna 2016 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet muuttuivat suosituksesta varhaiskasvatuksen toteuttamista oikeudellisesti velvoittavaksi määräykseksi. Samalla aiemman asiakirjan, vuoden 2005 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden, uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio muuttui uusien perusteiden myötä katsomuskasvatukseksi. Muutos on aiheuttanut varhaiskasvatuksen henkilöstössä laajalti hämmennystä, mikä on ylit-

tänyt aika-ajoin myös uutiskynnyksen. (Tarkka 2018; Kola-Torvinen 2018.) Varhaiskasvatuksen asiantuntijat ovatkin kuvailleet suomalaista päiväkotikulttuuria uskontojen ja katsomusten suhteen varovaiseksi, ongelmalähtöiseksi ja välinpitämättömäksi. Tällä hetkellä voidaan jopa puhua katsomuskasvatuksen kriisistä päiväkodeissa ja esikouluissa, sillä uskontojen ja katsomusten käsittelemisen haaste on otettu vastaan lähinnä vaikenemisen ja sisältöjen poistamisen kautta. Perinteisen kristillisperustaisen uskontokasvatusperinteen väistyessä tilalle ei ole löytynyt selkeää kasvatusmallia, joka perustuisi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2018a) mukaisesti katsomusten moninaisuuteen. Varhaiskasvattajat ovat pikemminkin omaksuneet toimintatavan, jossa katsomuksia koskevan kasvatuksen toteutumista vältellään tai se ulkoistetaan perheille tai seurakunnille. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ollessa kasvatushenkilöstön toimintaa velvoittava määräys uskontoihin ja katsomuksiin liittyviä kysymyksiä ei lapsiryhmien toiminnassa kuitenkaan voi sivuuttaa. (Poulter 2019, 326-327; Lamminmäki-Vartia & Kuusisto 2017, 143-150.)

Myös Kempeleen seurakunnan katsomuskasvatusmentorit ovat huomanneet yhteistyöpäiväkodeissaan saman ilmiön: henkilöstö kokee epävarmuutta ja kentällä on eriäviä näkemyksiä siitä, mitä katsomuskasvatus tarkoittaa, kuinka sitä tulisi toteuttaa ja mitä ylipäätään saa tehdä ja mitä ei. Yhteistyöpäiväkotien henkilöstö on kertonut haasteeksi myös ajanpuutteen: työssä ei löydy aikaa aiheeseen perehtymiselle ja materiaalin etsimiselle. Katsomuskasvatusmentorien mukaan päiväkodeissa onkin siis nähtävissä myös aito tarve valmiille materiaalille katsomuskasvatuksen toteuttamiseen. (Haataja ym. 2020.)

2.3 Tarkoitus ja tavoite

Nyt tehdyn kehittämistyön tarkoituksena olikin siis vastata mentorointityön kautta yhteistyöpäiväkodeissa esiin nousseeseen katsomuskasvatuksen käytännön toteuttamisen haasteeseen. Tavoitteenamme oli kehittämistyön tuloksena syntyvän materiaalikansion avulla selkeyttää katsomuskasvatuksen käsitettä ja helpottaa päiväkotien varhaiskasvatushenkilöstön arkea tarjoamalla heille materiaalikansion muodossa valmis, seurakunnan ja päiväkotien katsomuskasvatusyhteistyön vuosikelloon perustuva, selkeä, kattava, jäsennelty ja helppokäyttöinen materiaali paketti, jota henkilöstö voi omien lapsiryhmiensä tarpeiden mukaan jatkossa soveltaa ja täydentää. Materiaalikansiota mentorien kanssa koostaessamme pyrimme huomioimaan myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellyn pedagogisen toiminnan viitekehyksen (KUVIO 2, s.36).

2.4 Toimijat, tehtävät ja vastuut

Kehittämistyössä päävastuu projektin etenemisestä aikataulussa ja yhteydenpidosta seurakunnan katsomuskasvatusmentorien kanssa oli minulla. Tehtävänäni oli myös tuoda työhön päiväkodissa toteutettavan varhaiskasvatuksen näkökulma. Vastuullani oli myös kansion lopullinen kokoaminen. Katsomuskasvatusmentoreilla oli päävastuu yhteistyöstä päiväkotien kanssa. Heidän tehtävänä oli myös antaa palautetta ja arvioida kehittämistyön onnistumista. Loppukäyttäjiltä eli yhteistyöpäiväkodeilta pyysimme ideoita ja toiveita kansion suunnitteluvaiheessa sekä palautetta ja kehittämissuhteita valmiista kansiosta. Keräsimme ja tuotimme katsomuskasvatusmentorien kanssa materiaalia molemmat tahoillamme, minkä jälkeen kävimme aika-ajoin yhteistä keskustelua kansion sisällöstä sekä koostimme, karsimme ja muokkasimme sitä yhteistyössä lopulliseen muotoonsa. Yhteistyötä oli alun perin tarkoitus tehdä enemmän myös kasvokkain, mutta koronaepidemian puhkeamisen ja sen myötä varsin poikkeuksellisen kevään vuoksi yhteydenpito tapahtui pääosin sähköpostin ja WhatsApp-sovelluksen välityksellä.

3 KATSOMUSKASVATUKSEN TOTEUTTAMISEN TAUSTALLA VAIKUTTAVAT ASIAKIRJAT

Varhaiskasvatuksen järjestämistä ohjaavat velvoitteet perustuvat Suomen perustuslakiin, Varhaiskasvatustalakiin ja varhaiskasvatuksesta annettuun valtioneuvoston asetukseen sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Varhaiskasvatuksen järjestämisessä on otettava huomioon myös velvoitteet, jotka tulevat muusta lainsäädännöstä sekä kansainvälisistä sopimuksista, joihin Suomi on sitoutunut. (Opetushallitus 2018a, 15.) Opinnäytetyöni aiheen kannalta merkittäviä seikkoja ovat se, että niin varhaiskasvatusta kuin esiopetustakin kehitetään inklusioperiaatteen mukaisesti (Opetushallitus 2016, 12; Opetushallitus 2018a, 15) sekä se, että varhaiskasvatus ja esiopetus ovat molemmat uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamaton (Opetushallitus 2016, 15; Opetushallitus 2018a, 17). Kaikki lapset voivat siis osallistua yhdessä varhaiskasvatukseen esimerkiksi tuen tarpeista, vammaisuudesta tai kulttuurisesta taustasta riippumatta (Opetushallitus 2018a, 15).

Katsomuskasvatus on käsitteenä siinä mielessä erityinen, että se esiintyy tällä hetkellä säädös- ja asiakirjatasolla vain varhaiskasvatusta ja esiopetusta koskevissa asiakirjoissa. Varhaiskasvatuksen järjestämistä ohjaavien velvoitteiden pohjautuessa määräyksiin, lainsäädäntöön ja kansallisiin sopimuksiin myös katsomuskasvatus ja perusteet sen toteuttamiseen juontavat juurensa samoihin sopimuksiin, lakeihin, asetuksiin ja määräyksiin. Katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavat ja sen toteuttamista säätelevät merkittävimmät asiakirjat ovat YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991), Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999), Suomen perustuslaki (11.6.1999/731), Uskonnonvapauslaki (6.6.2003/453), Yhdenvertaisuuslaki (30.12.2014/1325), Varhaiskasvatustalaki (13.7.2018/540), Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2018a) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2016) sekä Opetushallituksen julkaisema ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa (Opetushallitus 2018b).

Seuraavissa luvuissa käsittelen sopimusten, lakien, asetusten ja määräysten merkittävimpiä katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavia periaatteita.

3.1 Kansainväliset sopimukset

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (60/1991) sopimusvaltiot tunnustavat, että jokainen ihminen on oikeutettu ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa ja kansainvälisissä ihmisoikeuksien yleissopimuksissa tunnustettuihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, syntymään tai muuhun seikkaan perustuvaa erotusta. Sopimus velvoittaa ottamaan huomioon, että lapsen tulisi olla täysin valmis elämään itsenäistä elämää yhteiskunnassa ja häntä tulisi kasvattaa Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa julistettujen ihanteiden sekä erityisesti rauhan, ihmisarvon, suvaitsevaisuuden, vapauden, tasa-arvon ja solidaarisuuden hengessä. Asiakirjan mukaan sopimusvaltioiden tulee myös ottaa asianmukaisesti huomioon kunkin kansan perinteiden ja kulttuurin merkitys lapsen suojelussa ja tasapainoisessa kehityksessä. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.)

Yleissopimuksen toisen artiklan mukaan lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Lasta ei saa syrjiä hänen tai hänen vanhempiansa rodun, ihonvärin, sukupuolen, kielen, uskonnon, poliittisen tai muun mielipiteen, kansallisen, etnisen tai sosiaalisen alkuperän, varallisuuden, vammaisuuden, syntyperän tai muun seikan perusteella. Sopimuksen 14. artiklalla taataan lapselle oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Valtion tulee kunnioittaa vanhempien lapselle antamaa ohjausta tämän oikeuden käyttämisessä. Yleissopimuksen 29. artiklan mukaan koulutuksen tulee pyrkiä kehittämään lapsen kasvua täyteen mittaansa sekä edistää kunnioitusta lapsen vanhempia, omaa sivistyksellistä identiteettiään, kieltään ja arvojaan, lapsen asuin- ja synnyinmaan kansallisia arvoja sekä hänen omastaan poikkeavia kulttuureita kohtaan. Koulutuksella lasta tulee myös valmistaa vastuulliseen elämään vapaassa yhteiskunnassa ymmärryksen, rauhan, suvaitsevaisuuden, sukupuolten välisen tasa-arvon ja kaikkien kansakuntien, etnisten, kansallisten ja uskonnollisten ryhmien sekä alkuperäiskansoihin kuuluvien henkilöiden välisen ystävyyden hengessä. Sopimuksen 30. artikla puolestaan velvoittaa sopimusvaltioita sitoutumaan siihen, että vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaansa kuuluvalla lapsella on oikeus omaan kulttuuriin, uskontoon ja kieleen. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (63/1999) katsomuskasvatuksen näkökulmasta merkittävimmät katsomuskasvatuksen toteuttamisen periaatteille pohjaa luovat lausekkeet ovat 9. ja 14. artikla, jotka koskevat ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapautta sekä syrjinnän kieltä. Yhdeksännen artiklan mukaan jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden vaihtaa uskontoa tai uskoa ja vapauden tunnustaa uskontoaan tai uskoaan joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja

uskonnollisin menoin. Sopimuksen 14. artiklan mukaan kaikki sopimuksessa tunnustetut oikeudet ja vapaudet tulee taata ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, politiisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää. (Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.)

3.2 Lainsäädäntö

Suomen perustuslain (11.6.1999/731) kuudennen pykälän mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä: ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lain 11. pykälä takaa jokaiselle uskonnon ja omantunnon vapauden, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumustaan sekä oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kellään ei myöskään ole velvollisuutta osallistua omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Lain 17. pykälän mukaan jokaisella tulee olla oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin. Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on lain turvaama oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, § 6, § 11 ja § 17.)

Uskonnonvapauslain (6.6.2003/453) ensimmäisen pykälän mukaan lain tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä. Lain kolmas pykälä koskee uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyttä: jokaisella on oikeus päättää uskonnollisesta asemastaan liittymällä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka hyväksyy hänet jäsenekseen, tai eroamalla siitä. Lain mukaan lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä. (Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453, § 1 ja § 3.)

Syrjinnän kieltö taataan myös yhdenvertaisuuslain (30.12.2014/1325) kahdeksannessa pykälässä, jonka mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Pykälän mukaan syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. (Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325, § 8.)

Katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vallitsevat periaatteet näkyvät vahvasti myös Varhaiskasvatustalain (13.7.2018/540) kolmannessa pykälässä määritellyissä varhaiskasvatuksen tavoitteissa. Katsomuskasvatuksen näkökulmasta merkityksellisiä tavoitteita ovat jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaisen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin sekä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen, vastuulliseen ja kestävään toimintaan, toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen ohjaaminen sekä valmiuksien antaminen ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuri-perinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. Tavoitteena on myös antaa kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja sekä edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä. Tärkeää on myös varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö sekä toteuttaa lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa monipuolista pedagogista toimintaa ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset. Lain mukaan tulee myös turvata lasta kunnioittava toimintatapa sekä varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Varhaiskasvatuksessa tulee toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi sekä tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustyössä. (Varhaiskasvatustalaki 13.7.2018/540, § 3.).

3.3 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) on Opetushallituksen antama valtakunnallinen varhaiskasvatuksen järjestäjiä oikeudellisesti velvoittava määräys, jonka mukaan paikalliset ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan ja varhaiskasvatus toteutetaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden laatimista ohjaa erityisesti varhaiskasvatustalaki (13.7.2018/540), jossa säädetään lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen sekä varhaiskasvatuksen tavoitteista. Esiopetus, jota säätelee perusopetustalaki (21.8.1998/628), on osa varhaiskasvatusta. (Opetushallitus 2018a, 7-8.) Esiopetusta ohjaa perusopetustalain mukaisesti Opetushallituksen valtakunnallisena määräyksenä annettu Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2016), jonka mukaan paikallinen esiopetuksen opetussuunnitelma laaditaan ja esiopetus toteutetaan (Opetushallitus 2016, 8).

Varhaiskasvatussuunnitelman ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet ovat luonnollisesti monilta osin yhteneväiset ja molemmissa asiakirjoissa katsomuskasvatus liittyy vahvasti niin arvoperustaan, oppimiskäsitykseen kuin toimintakulttuuriinkin. Molemmissa katsomuskasvatus linkittyy myös erityisesti

Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen alueeseen (Opetushallitus 2018a, 44-46) ja oppimiskokonaisuuteen (Opetushallitus 2016, 34-35), jotka esittelen tarkemmin seuraavissa luvuissa asiakirjakohtaisesti. Niin varhaiskasvatussuunnitelman kuin myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa katsomuskasvatuksen taustalla vaikuttavat arvot näkyvät myös laaja-alaisen osaamisen tavoitteissa.

Lisäksi niin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kuin myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa säädetään erikseen omissa luvuissaan vaihtoehtoiseen pedagogiikkaan tai erityiseen katsomukseen perustuvasta varhaiskasvatuksesta (Opetushallitus 2018a, 60) ja erityiseen maailmankatsomukseen tai kasvatusopilliseen järjestelmään perustuvasta esiopetuksesta (Opetushallitus 2016, 68). Asiakirjoissa säädetään myös kieleen ja kulttuuriin liittyvistä tarkentavista näkökulmista (Opetushallitus 2018a, 49-53) ja erityiskysymyksistä (Opetushallitus 2016, 39-42). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kieleen ja kulttuuriin liittyvien näkökohtien katsotaan koskevan jokaista varhaiskasvatukseen osallistuvaa lasta. Lasten vaihtelevat kielelliset ja kulttuuriset taustat ja valmiudet nähdään yhteisöä myönteisellä tavalla rikastuttavana. Kieli- ja kulttuuritietoisessa varhaiskasvatuksessa kielet, kulttuurit ja katsomukset nivoutuvat osaksi varhaiskasvatuksen kokonaisuutta. (Opetushallitus 2018a, 49.) Esiopetuksessa tavoitteena on tukea jokaisen lapsen kieli- ja kulttuuri-identiteettien kasvua sekä opettaa lapsia kunnioittamaan eri kieliä ja kulttuureja (Opetushallitus 2016, 39).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on opinnäytetyöni kannalta merkittävin katsomuskasvatuksen toteuttamista ohjaava asiakirja sen säännellessä varhaiskasvatuksen toteuttamisesta valtakunnallisella tasolla. Seuraavissa luvuissa nostan esiin asiakirjan keskeisiä katsomuskasvatuksen toteuttamista ohjaavia ja katsomuskasvatukseen läheisesti nivoutuvia aihealueita, joiden avulla myös perustelen sen toteuttamisen merkitystä ja periaatteita varhaiskasvatuksessa.

3.3.1 Arvoperusta

Kuten jo edellä mainitsin, perusteet katsomuskasvatuksen toteuttamiselle varhaiskasvatuksessa liittyvät vahvasti Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritettyyn arvoperustaan. Arvoperustan yleisperiaatteina ovat asiakirjan taustalla vaikuttavien lakien, asetusten, määräysten ja sopimusten mukaisesti lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus hyvinvointiin, huolenpitoon ja suojeluun, lapsen mielipiteen huomioon ottaminen sekä yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen kohtelun vaatimus ja lapsen syrjäntäkielto. (Opetushallitus 2018a, 20.)

Varhaiskasvatus perustuu käsitykseen lapsuuden itseisarvosta: Jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on ja jokaisella on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisönsä jäsenenä. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on suojella ja edistää jokaisen lapsen oikeutta hyvään ja turvalliseen lapsuuteen. (Opetushallitus 2018a, 20.)

Oleellinen osa arvoperustaa on ihmisenä kasvaminen. Varhaiskasvatus perustuu elämän, kestävän elämäntavan ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen sekä ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Kiusaamista, rasismia tai väkivaltaa ei hyväksytä missään muodossa eikä keneltäkään. Henkilöstön tehtävänä on tukea lasten kasvua ihmisyyteen, jota kuvaa pyrkimys totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen sekä oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan sekä ohjata lapsia toiminaan arvoperustan mukaisesti ja keskustelemaan arvoista ja ihanteista. Oleellista on myös sivistys, joka ilmenee tavassa suhtautua itseän, muihin ihmisiin, ympäristöön ja tietoon sekä tavassa ja tahdossa toimia oikein. (Opetushallitus 2018a, 20.)

Arvoperustaan kuuluvat myös lapsen oikeudet: Lapsella on oikeus ilmaista itseään, mielipiteitään ja ajatuksiaan sekä tulla ymmärretyksi, käsitellä tunteita ja ristiriitoja sekä kokeilla ja opetella uusia asioita. Jokaisella lapsella on oikeus hyvään opetukseen, monipuoliseen tiedonsaantiin ja kannustavaan palautteeseen sekä oikeus leikkiä, oppia leikkien ja iloita oppimastaan. Lapsella on oikeus huolenpitoon, yhteisöllisyyteen ja ryhmään kuulumiseen sekä oikeus rakentaa käsitystä itsestään, identiteetistään ja maailmasta omien lähtökohtiensa mukaisesti. (Opetushallitus 2018a, 21.)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on myös edistää suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja, kuten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Varhaiskasvatus rakentuu lasten, heidän huoltajiensa sekä henkilöstön vuorovaikutuksessa muotoutuvalle moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperinnölle. Henkilöstön tulee luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri ja lapsilla tulee olla mahdollisuus kehittää taitojaan ja tehdä valintoja esimerkiksi sukupuolesta, syntyperästä, kulttuuritaustasta tai muista henkilöön liittyvistä syistä riippumatta. (Opetushallitus 2018a, 21.)

Perheiden monimuotoisuuden huomioiminen ja kunnioittaminen ovat osa ammatillisuutta. Hyvän kasvatusyhteistyön pohjana toimii avoin ja kunnioittava suhtautuminen monimuotoisiin perheisiin ja perheiden erilaisiin kieliin, kulttuureihin, katsomuksiin ja uskontoihin, perinteisiin sekä kasvatuskäytäntöihin. Lasten perheidentiteetin ja perhesuhteiden tukeminen on tärkeää, jotta jokainen lapsi voi kokea oman perheensä arvokkaaksi. (Opetushallitus 2018a, 21.)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on myös ohjata lapsia terveelliseen, kestäväan ja hyvinvointia edistävään elämäntapaan. Varhaiskasvatuksessa tunnustetaan ja noudatetaan kestävan elämäntavan periaatteita huomioiden niin sosiaalinen, kulttuurinen, taloudellinen kuin ekologinen ulottuvuus. Lapsille tarjotaan mahdollisuuksia kehittää tunteita ja esteettistä ajatteluaan sekä luodaan perustaa ekososiaaliselle sivistykselle. (Opetushallitus 2018a, 21.)

3.3.2 Oppimiskäsitys

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden oppimiskäsitys perustelee omalta osaltaan myös katsomuskasvatuksen toteuttamisen tärkeyttä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on laadittu perustuen oppimiskäsitykseen, jonka mukaan lapset kasvavat, kehittyvät sekä oppivat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja lähiympäristön kanssa. Oppiminen on kokonaisvaltaista, sitä tapahtuu kaikkialla ja siinä yhdistyvät tiedot, taidot, toiminta, tunteet, aistihavainnot, keholliset kokemukset, kieli ja ajattelu. Lapsi nähdään aktiivisena toimijana, joka oppii leikkien, liikkuen, tutkien, erilaisia työtehtäviä tehden, itseään ilmaisten sekä taiteisiin perustuvassa toiminnassa. Lasten mielenkiinnon kohteet, osaaminen ja aiemmat kokemukset ovat oppimisen lähtökohta. Uusilla opittavilla asioilla on oltava yhteys niin lasten kokemusmaailmaan, kehittyviin valmiuksiin kuin myös kulttuuriseen taustaan. Hyvinvointi ja turvallisuus, myönteiset tunnekokemukset ja vuorovaikutussuhteet sekä vertaisryhmä ja kokemus yhteisöön kuulumisesta edistävät lapsen oppimista ja tukevat osallisuutta. (Opetushallitus 2018a, 21-22.)

3.3.3 Toimintakulttuuri

Myös toimintakulttuuri on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden oleellinen katsomuskasvatuksen tarvetta perusteleva aihealue. Toimintakulttuuri tarkoittaa yhteisön vuorovaikutuksessa muovautuvaa historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutunutta tapaa toimia. Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri on kokonaisuus, joka rakentuu muun muassa arvoista ja periaatteista, työtä ohjaavien normien ja tavoitteiden tulkinnasta, oppimisympäristöistä ja työtavoista, yhteistyöstä ja sen eri muodoista, vuorovaikutuksesta ja ilmapiiristä, henkilöstön osaamisesta, ammatillisuudesta ja kehittämisotteesta, johtamisrakenteista ja -käytännöistä sekä toiminnan organisoinnista, suunnittelusta, toteuttamisesta ja arvioinnista. Toimintakulttuuria muovaavat niin tiedostetut kuin tiedostamattomatkin tekijät ja se vaikuttaa kaikkiin yhteisön jäseniin ja jäsenet puolestaan vaikuttavat toimintakulttuuriin. Henkilöstön on tärkeä tiedostaa, että heidän tapansa toimia ja olla vuorovaikutuksessa välittyy mallina varhaiskasvatustyhteisön arvoja, asenteita

ja tapoja omaksuville lapsille. Toimintakulttuuri, joka tulee varhaiskasvatustyön tavoitteita, luo suotuisat olosuhteet lasten turvallisuudelle, hyvinvoinnille, kehitykselle ja oppimiselle kuin myös osallisuudelle sekä kestäväälle elämäntavalle. (Opetushallitus 2018a, 28.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan yhteisiin tavoitteisiin sitoutuminen edistää arvoperustan ja oppimiskäsityksen toteutumista. Yhteisön toimintakulttuuri muuttuu jatkuvasti ja sitä tulee myös tietoisesti arvioida ja kehittää pohtimalla sen vaikutuksia sekä tunnistamalla ja korjaamalla ei-toivottuja piirteitä. Edellytyksenä kehittämislle on se, että henkilöstö ymmärtää oman toimintansa taustalla vaikuttavien arvojen, tietojen ja uskomusten merkityksen sekä osaa arvioida niitä. Toisia arvostava, koko yhteisöä osallistava ja luottamusta rakentava dialogi on kehittämistyön onnistumisen kannalta merkityksellistä. Varhaiskasvatusta suunniteltaessa, järjestettäessä ja kehitettäessä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu, jota on harkittava tapaus- ja tilannekohtaisesti niin yksittäisen lapsen, lapsiryhmän kuin yleensäkin lasten kannalta. (Opetushallitus 2018a, 29.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellään periaatteet, joiden mukaan toimintakulttuuria kehitetään. Etenkin kulttuurisen moninaisuuden ja kielitietoisuuden periaate tukee vahvasti myös katsomuskasvatuksen toteuttamisen tärkeyttä varhaiskasvatuksen ollessa osa kulttuurisesti muuntuvaa ja monimuotoista yhteiskuntaa. Varhaiskasvatuksessa kulttuurinen moninaisuus nähdään voimavarana ja oikeus omaan kieleen, kulttuuriin, uskontoon ja katsomukseen tunnistetaan perusoikeudeksi. Varhaiskasvatuksessa tulisi arvostaa ja hyödyntää suomalaisen kulttuuriperinnön ja kansalliskielten lisäksi yhteisön ja ympäristön kulttuurista, kielellistä ja katsomuksellista monimuotoisuutta. Tämä edellyttää henkilöstöltä tietoa toisista kulttuureista ja erilaisista katsomuksista, taitoa nähdä ja ymmärtää asioita monesta näkökulmasta sekä kykyä asettua toisen asemaan. Rakentava keskustelu erilaisista ajattelu- ja toimintatavoista ja uusien toimintatapojen luominen edistää myös kulttuurisesti kestävästä kehitystä. (Opetushallitus 2018a, 31.)

Myös muut toimintakulttuurin kehittämisen periaatteet tukevat omalta osaltaan katsomuskasvatuksen merkitystä. Inklusiivisessa toimintakulttuurissa osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon periaatteita tulee edistää kaikessa toiminnassa. Yhteisön jäsenillä on oikeus tulla kohdatuiksi ja kohdelluiksi yhdenvertaisina riippumatta henkilöön liittyvistä tekijöistä. Yhdenvertaisuus ei kuitenkaan merkitse samanlaisuutta ja tämän vuoksi keskustelu yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevista asenteista onkin toimintakulttuurin kehittämisen kannalta tärkeää. Myös esimerkiksi kieleen, etnisyyteen, katsomukseen, vammaisuuteen, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvien asenteiden näkymistä puheissa, eleissä, teoissa ja toimintatavoissa tulisi pohtia, sillä vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit sekä tavat toimia

stereotyyppisten oletusten mukaisesti välittyvät lapsille. Myös lasten keskinäisten kohtaamisten eriarvoistavia piirteitä tulisi tunnistaa ja niihin tulisi puuttua hienotunteisesti ja johdonmukaisesti. Varhaiskasvatuksessa lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä tuetaan myönteisellä ja kannustavalla vuorovaikutuksella ja lapsia tulee rohkaista tekemään valintoja ilman henkilöön liittyviin seikkoihin sidottuja stereotyyppisiä rooleja ja ennakko-odotuksia. (Opetushallitus 2018a, 30.)

Myös muista periaatteista nousevat seikat perustelevat omalta osaltaan katsomuskasvatuksen tärkeyttä. Oppivan yhteisön periaatteen mukaan varhaiskasvatuksessa toimitaan yhteisönä, jossa lapset ja henkilöstö oppivat yhdessä ja toisiltaan. Niin lapsia kuin henkilöstöäkin kannustetaan jakamaan ajatuksiaan ja kokeilemaan uudenlaisia toimintatapoja sekä annetaan tilaa erilaisille mielipiteille ja tunteille. Katsomuskasvatuksen kannalta merkittävää leikkiin ja vuorovaikutukseen kannustavan yhteisön periaatteessa on se, että henkilöstön tulisi kehittää leikkiä edistäviä toimintatapoja ja oppimisympäristöjä. Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuriin kuuluu niin henkilöstön keskinäinen yhteistyö kuin myös vuorovaikutus huoltajien ja lähiympäristön kanssa. Yhteisön jäsenten tulisi kunnioittaa toisiaan ja arvostaa yhteistyötä. Hyvinvoinnin, turvallisuuden ja kestäväen elämäntavan periaate puolestaan nostaa esiin yhteisön fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen turvallisuuden. Lasta tulee suojata väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä. Kiusaaminen tunnistetaan, siihen puututaan ja sitä ehkäistään tietoisesti ja suunnitelmallisesti osana toimintakulttuurin kehittämistä. Lasten vertaissuhteiden ja yhteisön hyvinvoinnin tukeminen on olennainen osa kiusaamisen ennaltaehkäisyä. Varhaiskasvatuksen kaikessa toiminnassa huomioidaan niin ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti kuin taloudellisestikin kestäväen elämäntavan välttämättömyys. (Opetushallitus 2018a, 29-31.)

3.3.4 Laaja-alainen osaaminen

Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen kokonaisuus linkittyy katsomuskasvatukseen. Varhaiskasvatuksessa luodaan pohjaa lasten laaja-alaiselle osaamiselle, joka muodostuu tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon kokonaisuudesta. Osaaminen tarkoittaa myös kykyä käyttää tietoja ja taitoja sekä toimia tilanteen edellyttämällä tavalla. Osaamisen kehittyminen alkaa varhaislapsuudessa ja jatkuu läpi elämän. Lasten omaksumat arvot ja asenteet sekä tahto toimia vaikuttavat tietojen ja taitojen käyttämiseen. Laaja-alaisen osaamisen tarve nousee ympäröivän maailman muutoksesta, sillä ihmisenä kasvaminen, opiskelu, työnteko sekä kansalaisena toimiminen nyt ja tulevaisuudessa edellyttävät tiedon- ja taidonalat ylittävää ja yhdistävää osaamista. Laaja-alaisen osaamisen kehittyminen edistää lasten kasvua niin yksilöinä kuin myös yhteisönsä jäseninä. (Opetushallitus 2018a, 23-24.)

Lasten laaja-alaista osaamista voidaan vahvistaa laadukkaalla pedagogisella toiminnalla. Varhaiskasvatuksen toimintamallit, oppimisympäristöjen käyttö sekä lasten hyvinvoinnin ja oppimisen tukeminen vaikuttavat laaja-alaisen osaamisen kehittymiseen ja sen vuoksi laaja-alaisen osaamisen tavoitteet tulisi ottaa huomioon toimintakulttuurin ja oppimisympäristöjen kehittämisessä sekä kasvatuksessa, opetuksessa ja hoidossa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kuvataan viisi toisiinsa liittyvää laaja-alaisen osaamisen osa-aluetta: Ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä osallistuminen ja vaikuttaminen. (Opetushallitus 2018a, 24.)

Katsomuskasvatus tukee erityisesti lasten kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun sekä ajatteluun ja oppimiseen liittyvää laaja-alaista osaamista. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lapset kasvavat kulttuurisesti, kielellisesti ja katsomuksellisesti moninaisessa maailmassa, mikä korostaa sosiaalisten ja vuorovaikutustaitojen sekä kulttuurisen osaamisen merkitystä. Toimiva vuorovaikutus erilaisista kulttuuri- ja katsomustaustoista tulevien ihmisten kanssa edellyttää myös oman ja muiden kulttuurin ja katsomuksellisen taustan ymmärtämistä ja kunnioittamista. Osaamiseen kuuluu omien arvojen ja asenteiden reflektointikyvyn lisäksi taito kuunnella, tunnistaa ja ymmärtää eri näkömyksiä. Vuorovaikutustaidoilla sekä kyvyllä ilmaista itseään ja ymmärtää muita on tärkeä merkitys myös identiteetille, toimintakyvylle ja hyvinvoinnille. Varhaiskasvatuksen tehtävä onkin edistää lasten kulttuurista osaamista sekä heidän vuorovaikutus- ja ilmaisutaitojaan, joiden harjoittamiselle yhteistyöhön perustuva toiminta luo mahdollisuuksia eri tilanteissa ja erilaisten ihmisten kanssa. Lasten sosiaalisten taitojen vahvistamiseksi harjoitellaan asettumista toisen asemaan, opetellaan tarkastelemaan asioita eri näkökulmista sekä ratkaisemaan ristiriitatilanteita rakentavasti. Lapsia tuetaan myös kulttuuri-

identiteettien rakentamisessa ja myönteisen suhteen luomisessa moninaiseen ympäristöön. Lapsia rohkaistaan tutustumaan toisiin ihmisiin, kieliin ja kulttuureihin sekä ohjataan ystävällisyyteen ja hyviin tapoihin. Henkilöstö toimii mallina lapsille toisten ihmisten sekä kielellisen, kulttuurisen ja katsomuksellisen moninaisuuden myönteisessä kohtaamisessa. Varhaiskasvatuksessa saadut kokemukset, tiedot ja taidot kulttuuriperinnöstä vahvistavat lapsen kykyä omaksua, käyttää ja muuttaa kulttuuria. Esimerkiksi leikit, ruokailuhetket ja juhlat tarjoavat tilaisuuksia jakaa kokemuksia erilaisista perinteistä ja tavoista. (Opetushallitus 2018a, 25.)

Myös ajattelun ja oppimisen taidot kehittyvät vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristön kanssa ja muodostavat perustan muun osaamisen kehittymiselle ja elinikäiselle oppimiselle. Varhaiskasvatuksessa luodaan perustaa luovalle ja kriittiselle ajattelulle, jotka ovat tiedon hankinnan, jäsentämisen ja uuden luomisen edellytys. Varhaiskasvatuksen tehtävä on tukea lasten ajattelun ja oppimisen taitoja, jotka kehittyvät monipuolisten ja merkityksellisten kokemusten avulla. Lasten taitoja jäsentää, nimetä ja kuvata ympäristöä ja sen ilmiöitä tuetaan ikä- ja kehitystasoisesti. Leikissä lapsilla on mahdollisuus käyttää mielikuvitustaan ja luovuuttaan, kokeilla yhdessä ideoitaan ja tutkia maailmaa ja heitä myös rohkaistaan kysymään ja kyseenalaistamaan. (Opetushallitus 2018a, 24.)

3.3.5 Oppimisen alueet

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden oppimisen alueet kuvaavat varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan keskeisiä tavoitteita ja sisältöjä ja ohjaavat henkilöstöä monipuolisen ja eheytetyn pedagogisen toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Eheytetty pedagoginen toiminta mahdollistaa asioiden ja ilmiöiden laaja-alaisen tarkastelun ja tutkimisen. Lapsilla on oikeus saada monipuolisia kokemuksia oppimisen eri alueista. Oppimisen alueet eivät ole erikseen toteutettavia, toisistaan irrallisia kokonaisuuksia, vaan niiden aihepiirejä yhdistetään ja sovelletaan lasten mielenkiinnon kohteiden ja osaamisen mukaisesti. Oppimisen alueet on ryhmitelty viideksi kokonaisuudeksi, jotka ovat: kielten rikas maailma, ilmaisuuden monet muodot, minä ja meidän yhteisömme, tutkin ja toimin ympäristössäni sekä kasvan, liikun ja kehityn. (Opetushallitus 2018a, 40.)

Oppimisen alueista erityisesti ”Minä ja meidän yhteisömme” koskee katsomuskasvatuksen toteuttamista. Kodin perinteiden, toimintamallien, arvojen ja katsomusten lisäksi lapset kohtaavat toisenlaisia tapoja ajatella ja toimia lasten elinpiirin laajentuessa heidän aloittaessaan varhaiskasvatuksen. Varhais-

kasvatuksen tehtävä on kehittää lasten valmiuksia ymmärtää lähiyhteisön monimuotoisuutta ja harjoitella siinä toimimista. Aihetta lähestytään eettisen ajattelun, katsomusten, lähiyhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden sekä median näkökulmista. Toiminnassa voidaan käyttää monipuolisesti esimerkiksi satuja, musiikkia, kuvataidetta, leikkiä, draamaa, erilaisia mediasisältöjä sekä vierailijoita, vierailuja ja lähiympäristön tapahtumia. Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen alue tukee erityisesti lasten kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun sekä ajatteluun ja oppimiseen liittyvää laaja-alaista osaamista. (Opetushallitus 2018a, 44.)

Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa lasten kanssa tutustutaan ensisijaisesti lapsiryhmässä läsnä oleviin uskontoihin ja muihin katsomuksiin sekä niihin liittyviin perinteisiin. Uskonottomuutta tarkastellaan katsomusten rinnalla. Katsomuskasvatuksen tavoitteena on keskinäisen kunnioituksen ja ymmärryksen edistäminen sekä lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittymisen tukeminen. Luontevia tapoja tarkastella katsomuksia ovat esimerkiksi vuodenvuorokierroon liittyvät juhlat ja tapahtumat sekä päivittäiset tilanteet. Oleellista on antaa tilaa lasten ihmettelulle ja pohtia heidän kanssaan heitä askarruttavia elämänsymptomeja. Katsomuskasvatuksessa tehdään yhteistyötä huoltajien kanssa kunkin perheen taustaa, katsomuksia ja arvoja kuullen ja kunnioittaen. (Opetushallitus 2018a, 45.)

Eettisen ajattelun taitojen kehittymistä tuetaan pohtimalla lasten kanssa eri tilanteissa esiintyviä tai lapsia askarruttavia eettisiä kysymyksiä, joiden teemat voivat liittyä esimerkiksi ystävyyteen, oikean ja väärän erottamiseen, oikeudenmukaisuuteen, pelon, surun ja ilon aiheisiin tai ryhmän sääntöihin ja niiden perusteisiin. Eettisiä kysymyksiä käsitellään niin, että lapset tuntevat olonsa turvalliseksi ja hyväksytyksi. (Opetushallitus 2018a, 44.)

Lähiyhteisön menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta pohtimalla lasten mielenkiintoa suunnataan niin historiallisiin asioihin kuin myös hyvän tulevaisuuden rakentamiseen sekä tarkastellaan lasten kasvuympäristöjen ja lähiyhteisön moninaisuutta sitä kunnioittaen. Lapset itse ja heidän henkilöhistoriansa, lähiyhteisön jäsenet, esineistöt ja ympäristöt toimivat tiedon lähteinä. Nykyhetkeä tarkastellaan käsittelemällä lasten kanssa heitä askarruttavia tai kiinnostavia ajankohtaisia asioita. Tarkastelun kohteena ovat muun muassa ihmisten, sukupuolten ja perheiden moninaisuus ja tavoitteena on kasvattaa lapsia ymmärtämään, että ihmiset ovat erilaisia mutta samanarvoisia. Menneisyyden ja nykyisyyden lisäksi on tärkeää pohtia tulevaisuutta ja sitä, miten voimme vaikuttaa suotuisan tulevaisuuden toteutumiseen. (Opetushallitus 2018a, 45.)

3.3.6 Katsomuskasvatus Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa katsomuskasvatuksen toteuttamista perustelevat seikat nivoutuvat Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tapaan arvoperustaan, oppimiskäsitykseen ja toimintakulttuuriin, jotka ovat luonnollisesti hyvin yhteneväiset Varhaiskasvatussuunnitelman vastaavien kokonaisuuksien kanssa. Siksi nostankin seuraavaksi vain lyhyesti esiin Esiopetuksen opetussuunnitelmasta esiin nousevia katsomuskasvatusta koskevia ja sen toteuttamista perustelevia seikkoja.

Esiopetuksen yhtenä olennaisen tavoitteena on se, että lapset oppivat arvostamaan ihmisten yhdenvertaisuutta ja omaa ainutlaatuisuuttaan. Esiopetuksessa lapsilla on tilaisuuksia monipuoliseen vuorovaikutukseen ja sosiaalisten taitojensa vahvistamiseen. Esiopetuksen tavoitteena on osaltaan tukea lasten kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Esiopetuksessa otetaan myönteisellä tavalla huomioon lasten erilaiset kielelliset, kulttuuriset, katsomukselliset ja uskonnolliset taustat, lasten mielipiteitä kuunnellaan ja heidän identiteettinsä kehittymistä tuetaan. Esiopetuksen kaikessa toiminnassa otetaan huomioon turvallisuus, jonka kokemisen perustana ovat keskinäiseen kunnioitukseen ja huolenpitoon perustuva toimintakulttuuri ja esiopetukseen soveltuvat oppimisympäristöt. (Opetushallitus 2016, 12-13.)

Myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden arvoperustan mukaan opetuksen ja rakentavan vuorovaikutuksen perustana on henkilöstön avoin ja kunnioittava suhtautuminen erilaisiin perheisiin sekä kotien erilaisiin katsomuksiin, uskontoihin, perinteisiin ja kasvatusnäkömyksiin. Esiopetuksen henkilöstön ja huoltajien yhteistyö auttaa myös turvaamaan lasten hyvinvointia. Esiopetuksen tulee myös toimintaympäristönä tukea lasten tasa-arvoisuutta. Samoin kuin varhaiskasvatuksessa myös esiopetuksessa noudatetaan kestävän elämäntavan periaatteita ja otetaan huomioon sen eri ulottuvuudet: sosiaalinen, kulttuurinen, taloudellinen ja ekologinen. Esiopetuksessa painopisteeksi nostetaan kestävän elämäntavan sosiaaliset ja kulttuuriset näkökulmat. Laaja-alaisen osaamisen osa-alueet tukevat kestävän elämäntavan omaksumista ja lasten valmiutta suuntautua elinikäisen oppimisen polulle sekä edistävät myös lasten kasvua yksilöinä ja yhteisönsä jäseninä. (Opetushallitus 2016, 15-16.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan toimintakulttuurin kehittämisen lähtökohtana on kaikille yhteinen esiopetus, jossa kukin lapsi voi toimia, kehittyä ja oppia omana ainutlaatuisena yksilönään sekä yhteisön jäsenenä. Toiminnassa keskeistä on inklusiivisuuden ja kulttuurisen monimuotoisuuden tukeminen. Esiopetuksen toiminnassa näkyvät kaikki lapsiryhmässä edustettuna olevat kielet ja

kulttuurit sekä uskonnot ja katsomukset. Toimintakulttuuri tukee avointa vuorovaikutusta ja yhteisöllisten toimintatapojen kehittymistä. Pohjaa monimuotoisessa yhteiskunnassa toimimiselle luodaan rohkaisemalla lapsia vuorovaikutukseen ja toimimaan osana vertaisryhmää sekä ohjaamalla heitä ottamaan muut huomioon ja kunnioittamaan toisten yksilöllisyyttä. (Opetushallitus 2016, 22.)

Katsomuskasvatus näkyy Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tapaan vahvimmin Minä ja meidän yhteisömme -oppimiskokonaisuudessa. Esiopetuksen tehtävä on vahvistaa lasten valmiuksia ymmärtää yhteiskunnan monimuotoisuutta ja toimia siinä. Aihetta lähestytään historiallisesta ja yhteiskunnallisesta sekä etiikan ja katsomusten näkökulmista. Lasten mielenkiintoa suunnataan yhteiskunnallisiin asioihin pohtimalla lähiyhteisön menneisyyttä sekä ajan-kohtaisia asioita. Lasten vuorovaikutustaitoja vahvistetaan tunnetaitojen kehittämisen ja arjen eettisten valintojen pohdinnalla sekä rakentavaa käyttäytymistä harjoittelemalla. Tutustuminen lähiyhteisön tapoihin sekä uskontoihin ja muihin katsomuksiin tukee lasten kulttuurisen osaamisen ja vuorovaikutustaitojen kehittymistä sekä ajatteluun ja oppimiseen liittyvää laaja-alaista osaamista. Myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet korostavat huoltajien kanssa tehtävän kunkin perheen taustaa, katsomuksia ja arvoja kunnioittavan yhteistyön merkitystä. (Opetushallitus 2016, 34.)

Minä ja meidän yhteisömme -kokonaisuuteen liittyvän opetuksen yleisinä tavoitteina on edistää lasten mielenkiintoa yhteiskunnan ja erityisesti lähiyhteisön toimintaan sekä vahvistaa heidän osallisuuttaan toimintaympäristössään. Tavoitteena on tukea lasten eettisen kohtaamisen ja ajattelun taitoja sekä tunnetaitojen kehittymistä. Esiopetuksessa tutustutaan niin omaan kuin muihinkin lapsiryhmässä tai lähiyhteisössä edustettuina oleviin katsomuksiin ja uskontoihin sekä niihin liittyviin tapoihin ja perinteisiin. Lasten pohdinnoille ja ihmettelyle annetaan tilaa ja heitä rohkaistaan kysymään. Yksityiskohtaisempien tavoitteiden mukaan esiopetuksen katsomuskasvatuksessa yhteisen tutustumisen kohteena ovat lapsiryhmässä läsnä olevat uskonnot ja katsomukset ja uskonnottomuutta tarkastellaan muiden katsomusten rinnalla. Esiopetuksen katsomuskasvatuksen tavoitteena on auttaa lapsia ymmärtämään ja kunnioittamaan sekä omia että toisten lasten ja perheiden erilaisia katsomuksellisia perinteitä sekä niihin liittyviä tapoja ja käsityksiä. Katsomuskasvatus liitetään arjen asioihin, juhliin ja ajankohtaisiin tapahtumiin, joilla on uskonnollista tai katsomuksellista merkitystä ja opetuksessa hyödynnetään esimerkiksi vierailuja ja lähiympäristön tapahtumia. Erilaisten elämänskysymysten pohdintaan rohkaistaan yhdessä toisten kanssa toimien ja samalla vahvistetaan lasten valmiuksia ymmärtää uskontoihin ja katsomuksiin liittyviä sanoja ja käsitteitä. (Opetushallitus 2016, 34-35.)

3.4 Opetushallituksen ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa

Opetushallituksen ohjeessa kuvataan, miten uskonnon ja omantunnon vapautta koskevat lainsäädännön säännökset tulee ottaa huomioon varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta toteutettaessa sekä mahdollisia uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia sekä niille vaihtoehtoista toimintaa järjestettäessä. Ohjeen tarkoituksena on varmistaa sivistyksellisten ja uskonnon vapautta koskevien perusoikeuksien toteutuminen varhaiskasvatuksessa, edistää suvaitsevaisuutta ja moniarvoisuutta sekä varmistaa, että varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus on uskonnollisesti sitouttamaton. Varhaiskasvatuksen järjestäjät vastaavat katsomuskasvatuksen toteuttamisesta, juhlien sekä uskonnollisten tilaisuuksien ja toimitusten ja niille vaihtoehtoisen toiminnan järjestämisestä säännösten ja määräysten edellyttämällä tavalla. Ohje koskee kaikkea varhaiskasvatuslaissa säädettyä toimintaa. (Opetushallitus 2018b.) Nostan seuraavissa luvuissa ohjeesta esiin nimenomaan varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamista koskevan osion ja erityisesti sellaiset tarkentavat ja käytännön toteutusta selventävät seikat, jotka eivät vielä käy ilmi muista aiemmin käsitellyistä lähteistä.

Opetushallituksen hyväksymien Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatus on uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamaton, mikä tarkoittaa, että katsomuksia tarkastellaan tasaveroisina arvottamatta niitä. Lasta ei myöskään saa ohjata mihinkään katsomukseen eikä häneen saa katsomuksellisesti vaikuttaa. Katsomuskasvatus on yleissivistävää ja sitä toteutetaan osana varhaiskasvatuksen pedagogista toimintaa. Varhaiskasvatukseen ei kuulu minkään uskonnon tai katsomuksen opetusta, vaan lasten kanssa tutustutaan erilaisiin katsomuksiin ja niihin liittyviin perinteisiin. Luontevia tapoja tarkastella katsomuksia ovat esimerkiksi vuodenkiertoon liittyvät juhlat ja tapahtumat sekä päivittäiset tilanteet. (Opetushallitus 2018b.)

Katsomuskasvatuksesta ja sen käytännön toteutuksesta vastaa varhaiskasvatuksen henkilöstö, jonka tulee toimia omasta katsomuksestaan riippumatta ammatillisesti katsomuksellisesti moninaisessa ympäristössä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa seurakunta mainitaan esimerkkinä alueellisesta ja paikallisesta yhteistyötahosta, ja myös muiden uskonnollisten yhteisöjen kanssa voidaan tehdä yhteistyötä. Toiminnan tulee kuitenkin aina olla pedagogisesti perusteltua ja yhteistyön tulee aina tapahtua varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen periaatteiden ja tavoitteiden mukaisesti ja siinä on aina huomioitava lapsen etu. (Opetushallitus 2018b.)

4 LAPSEN KATSOMUKSELLISEN IDENTITEETIN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Identiteetti viittaa ihmisen kiinnittymiseen ja samalla kokemukseen siitä, että kuuluu jonnekin (Paavola 2017, 198). Identiteetti on yksi minän kokonaisuus, joka koostuu minäkäsityksestä ja mielikuvista omasta itsestä (Paavola 2017, 198 [Keltikangas-Järvinen 2010]). Se rakentuu yksilön oman historian ja elämäkokemusten varaan. Suhteet ympäröivään todellisuuteen ovat persoonallisuuden rakennusainetta: Kulttuuri ja sosiaaliset suhteet muokkaavat meistä sen mitä olemme. (Salonen 2017, 178.) Myös uskonto voidaan nähdä vahvasti identiteetin ja kulttuurin osana: Katsomukset ja uskonnot muovaavat ihmisen ajattelua ja elämäntapaa ja ovat siten tärkeä osa identiteettiä. Oman uskontokulttuurisen identiteetin sekä muiden katsomusten, uskontojen ja uskonottomuuden, tunteminen on oleellista myös uskonnollisuuden vaikutusmekanismien tunnistamisen kannalta. (Tast 2016.) Maailmankatsomukset, uskonnot ja uskomukset sekä uskonnollisuus ovat herättäneet kautta aikain vahvoja tunteita ja herättävät edelleen, niin hyvässä kuin pahassa. Vallankäytön välineenä hyödynnetty yhden totuuden uskonnollisuus voi näyttäytyä jopa toisen vihana ja sodanlietsontana. Toisaalta yhteisöllinen katsomus liittii ihmisiä toisiinsa, pyrkii löytämään vastauksia hyvän elämän ja väistämättömän kuoleman kysymyksissä, kannustaa juhlistamaan elämän merkkihetkiä ja tukee henkisyiden ja hengellisyyden ulottuvuuksien löytämistä. Monille katsomus onkin myös tärkeä osa identiteettiä ja elämäntapaa eikä sen tarkoitus ei ole uhata tai torjua toista vaan luoda vuorovaikutuksen siltoja maailmankaikkeuden selittämättömän ihmeen ääressä. (Tast 2017, 12.) Varhaiskasvatuksessa katsomussensitiivisyydellä lisätään ymmärrystä, rakennetaan rauhaa sekä tuetaan kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista ja vahvistetaan jokaisen lapsen identiteettiä (Lamminmäki-Vartia 2019).

Kuten luvussa 3.5.5 kuvataan, Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan katsomuskasvatuksen yhtenä tavoitteena on edistää keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä eri katsomuksia kohtaan sekä tukea lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittymistä. (Opetushallitus 2018a, 45.) Varhaiskasvatuksen valtakunnallisten linjausten mukaisesti jokaisella lapsella on oikeus omaan uskontoon tai katsomukseen. Katsomuskasvatus on osa kokonaisvaltaista kasvatusta, joka tukee lapsen omaa identiteettiä ja antaa kaikille lapsille valmiuksia moniarvoisessa yhteiskunnassa elämiseen. Lapsen on tärkeä tuntee, että hänen omaa uskonnollista tai katsomuksellista taustaansa arvostetaan ja kunnioitetaan. Varhaiskasvatuksessa lapsen tulisi myös saada tukea katsomuksellisen identiteettinsä kehittymiseen, johon liittyy erilaisten elämäkysymysten pohtiminen ja ihmettely. Lasten eettistä, kulttuurista ja katsomuksellista maailmaa avataan mahdollistamalla lapsille erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä sekä erilaisiin

paikkoihin tutustumista. (Vantaan seurakunnat 2018.) Kun lapsen kokemukset omasta ja toisten kielestä, kulttuurista ja katsomuksista lisääntyvät, lapsi tulee myönteisellä tavalla tietoisemmaksi erilaisista kulttuurisista tekijöistä ja samalla hänen oma identiteettinsä vahvistuu. Näin kulttuurisen ja katsomuksellisen moninaisuuden näkyminen lapsiryhmässä edesauttaa myös lasten omien moninaisten identiteettien tukemista. (Gyekye & Lamminmäki-Vartia 2017, 109.)

Päiväkotiryhmät ovat aina hyvin heterogeenisiä: lapset tulevat erilaisista perheistä ja muodostavat moninaisen lapsiryhmän. Lapset ja perheet eroavat toisistaan esimerkiksi kielen, etnisyyden, kansallisuuden, sosioekonomisen taustan, uskontojen kuin katsomustenkin osalta. Lapsen positiivisen identiteetin kehittymisen kannalta on merkityksellistä, kuinka nämä ominaisuudet hänessä hyväksytään ja miten niihin suhtaudutaan. (Paavola 2017, 194.) Pienikin lapsi tulee päiväkotiin monisyisen arvomaailmansa kanssa. Lapsen yksilölliset arvot, maailmankuva, katsomus ja identiteetti rakentuvat tässä monisyisessä, jokaisen lapsen kohdalla monin tavoin uniikissa kasvuympäristössä. Vanhempien, uusperheen tai muun suvun aikuisten arvot, katsomukset ja kulttuuriset taustat ovat aina monisäikeinen vaikutusvyöhyke. Tämän moninaisuuden ymmärtäminen onkin merkityksellistä, jottei sivuutettaisi tärkeitä näkökulmia erilaisuuden ymmärtämisessä. Päiväkodissa lapsi neuvottelee eriasteisia arvotörmäyksiä tekemällä tulkintoja muiden lasten ja aikuisten ajatuksista heidän sanomisiinsa tai toimintatapoihinsa perustuen. Teke miään tulkintoja lapsi peilaa edelleen siihen, miten hän itse yksilönä ja toisaalta perhetaustansa puolesta kokee tulevaisuuden hyväksytyksi suhteessa näihin malleihin, rooleihin ja oletusarvoihin, tehden siis muiden toiminnan pohjalta päätelmiä siitä, onko hän hyväksytty sellaisena kuin hän on. Tämä vaikuttaa vahvasti siihen, millaiseksi hänen käsityksensä itsestä muodostuu. (Kuusisto & Poulter 2017, 36.)

Jokaisella lapsella tulisi olla mahdollisuus ja oikeus tulla tunnustetuksi omasta viitekehystänsä käsin ja siten rakentaa omaa identiteettiään ja kasvaa omaksi itsekseen. Sosiaalinen oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovatkin avainsanoja identiteetistä ja sen tukemisesta puhuttaessa. (Paavola 2017, 195-198.) Osallisuuden tunne vahvistaa itsetuntoa ja kuvaa itsestä, joten myös osallisuuden kokemus on näin ollen hyvin keskeinen osa positiivisen ja vahvan identiteetin kehittymistä (Paavola 2017, 198 [Satka 2005]). Myös yhteisön ja perheiden huomioimisella katsotaan olevan positiivinen merkitys niin vähemmistö- kuin enemmistölastenkin hyvinvoinnin, osallisuuden kehittymisen sekä identiteetin tukemisen kannalta. Lapsen hyvinvointi kytkeytyy siis vahvasti hänen ympärillään oleviin aikuisiin. Mitä paremmin yhteistyö varhaiskasvatushenkilöstön ja vanhempien tai huoltajien välillä toimii, sitä paremmin positiiviset merkitykset näkyvät myös lapsissa. Lapsen kokemus siitä, että häntä ja hänen perhettänsä arvostetaan, vaikuttaa olennaisesti positiivisen minäkäsityksen ja identiteetin kehittymiseen. (Paavola 2017, 199-200.)

5 DIALOGISUUS KATSOMUSKASVATUSYHTEISTYÖN TOTEUTTAMISESSA

Kuten edellä käy ilmi, Suomessa lapset elävät monimuotoisissa perheissä. Perehtyminen dialogisuuden periaatteisiin ja dialogitaitoihin mahdollistaa monimuotoisten perheiden ja varhaiskasvatuksen ammattilaisten vuoropuhelun. Dialogisuus on ajattelu- ja toimintatapa, jossa rakennetaan tietoisesti vuoropuhelua esimerkiksi erilaisista kulttuurisista, yhteiskunnallisista, uskonnollisista, kielellisistä tai seksuaalisista taustoista tulevien ihmisten välille. Dialogi on moniäänistä keskustelua, jossa ihmiset pysähtyvät kuuntelemaan ja puhumaan arjen tilanteisiin liittyvistä näkökulmista sekä niiden taustalla vaikuttavista kokemuksista. Dialogissa tehdään tietoisesti tilaa sille, että ihmiset ajattelevat kasvatustyön päämääristä ja keinoista eri tavoin. Avoin ja toisia kunnioittava ilmapiiri on sekä dialogin käymisen edellytys että myös sen seuraus. (Kekkonen, Lehti & Tirkkonen 2017, 62-64.) Katsomuskasvatuksen näkökulmasta oleellista onkin avoimuus, uteliaisuus, luontevuus sekä aito kiinnostus erilaisia katsomuksia, tapoja ja traditioita kohtaan. Dialogisuus on taitoa kuunnella ja kuulla sekä halua ymmärtää. Se on vastavuoroista keskustelua, jonka tavoitteena on rakentaa yhteistä tulevaisuutta. (Lamminmäki-Vartia 2019.)

Dialoginen toimintatapa merkitsee tietoista sitoutumista kuuntelemaan, kunnioittavaan ja luottamusta luovaan vuorovaikutukseen niin työyhteisössä kuin lapsen ja koko perheen kanssa. Varhaiskasvatuksessa dialoginen vuoropuhelu on keino sovittaa yhteen lapsen hyvään elämään, kasvuun, kasvatukseen ja kasvatusyhteistyöhön liittyviä kokemuksia, ajatuksia, käsityksiä ja näkökulmia. Dialogisessa kasvatusyhteistyössä dialogisuus ymmärretään sekä keskustelualoitteina ja kommunikaationa että suhdetaitona eli relationaalisuutena. (Kekkonen ym. 2017, 62-64.) Relationaalinen kompetenssi tarkoittaa kasvattajan kykyä solmia ja ylläpitää yhteys lapseen sekä toimia tästä yhteydestä käsin vastuullisesti lapsen kehitystä ja oppimista edistävän yhteistoiminnan luomiseksi (Kekkonen ym. 2017, 64 [Linder & Breinhild Mortensen 2009]). Varhaiskasvatuksessa dialogisuus kattaa siis niin henkilöstön välisen, lasten ja vanhempien kanssa käytävän kuin myös monialaisen yhteistyön edellyttämän dialogin. Myös sisäinen dialogi on tärkeää omien arvojen ja asenteiden tunnistamisessa.

5.1 Dialogin tasot

Varhaiskasvatuksessa pedagogiikan taustalla vaikuttavat vahvasti yksittäisten työntekijöiden arvot, kokemukset, koulutus ja suhtautumistapa. Näin ollen kasvatusyhteisön toimintakulttuuri ohjaa sitä, miten aikuiset, vanhemmat ja huoltajat sekä henkilöstö toimivat toistensa kanssa, miten kasvattajat suhtautuvat

lapsiin ja miten he tekevät yhteistyötä vanhempien ja perheiden kanssa. Työyhteisössä käytävän dialogin tavoitteena onkin ymmärtää muiden ajattelua ja toimintatapaa sekä vahvistaa kuuntelevan ja kunnioittavan dialogin kautta keskinäisiä suhteita ja luottamusta. Tavoitteena on myös syventää yhteistä käsitystä ryhmän lasten tilanteista, taustoista ja yksilöllisistä piirteistä sekä sitä kautta lisätä kykyä vastata lasten ja ryhmän tarpeisiin tarkoituksenmukaisemman toiminnan kautta. (Kekkonen ym. 2017, 63-65.)

Jotta lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävää sekä syrjäytymistä ehkäisevää varhaiskasvatusta voidaan aidosti toteuttaa jokaisen yksittäisen lapsen kohdalla, kasvattajan tulee olla tietoinen omista arvoistaan sekä kehittää herkkyyttään ja vuorovaikutustaitojaan suhteessa lapseen. Aikuisen ja lapsen välisessä suhteessa vuorovaikutus on aina aikuisen vastuulla. Omien ajatusten tiedostaminen on tärkeää, koska aikuisen käsitys lapsesta vaikuttaa siihen, kuinka tämä tulee kohdelluksi. Hyvän vuorovaikutuksen kehittymisen edellytys on, että aikuisella on positiivinen käsitys lapsesta. Lasten kasvattaminen aktiivisiksi, osallisiksi, empaattisiksi, humaaneiksi ja erilaisuutta hyväksyviksi kansalaisiksi mahdollistuu heidän saamansa mallin ja kohtelun kautta. (Kekkonen ym. 2017, 67-68.)

Dialogisuus varhaiskasvatuksessa merkitsee luonnollisesti myös vastavuoroiseen vuoropuheluun ja keskinäiseen kasvatuskumppanuuteen sitoutumista varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja lasten huoltajien kesken. Luottamuksen rakentaminen sekä tasa-arvoinen vuorovaikutus ja keskinäinen kunnioitus tukevat yhteistyön onnistumista. Kasvatuskeskusteluissa kommunikoidaan lasta koskevien asioiden ja tietojen lisäksi myös puhujien välisiä suhteita ja tunteita. Dialogisen kasvatusyhteistyön perusta on keskusteluun osallistuvien kokemus kuulluksi tulemisesta. Kasvatusyhteistyössä vastuu siitä, että huoltajalle syntyy kokemus kasvattajan aidosta kiinnostuksesta lasta ja lapsen perhettä kohtaan on varhaiskasvatuksen työntekijällä. Kuuntelevan suhteen luomisessa on kysymys empaattisuuden ja välittämisen viestimisestä sekä luottamussuhteen rakentamisesta. Vanhempaa tukee kasvattajan myönteinen näkemys ja kannustavan hyväksyvä suhtautuminen lapseen. Luottamus syntyykin myönteisen palautteen ja lapsen tuntemaan oppimisen myötä. Dialogisessa kohtaamisessa kasvattaja osoittaa hyväksyntää ja kunnioitusta lasta ja tämän perhettä kohtaan. Dialoginen kasvatusyhteistyö voidaankin nähdä kohtaamisen ja läsnäolon taitona. Siinä myös luodaan lapselle mallia siitä, miten lapsen kanssa toimivat ja hänen arkeaan jakavat aikuiset toimivat toistensa kanssa. Dialoginen kasvatusyhteistyö merkitsee lapsen oikeuksien ja osallisuuden näkyväksi tekemistä aikuisten keskinäisessä vuoropuhelussa. (Kekkonen ym. 2017, 69-72.)

5.2 Dialogin merkitys

Dialogisessa kasvatuksessa on viime kädessä kyse demokraattisen yhteiskunnan arvojen vaalimisesta ja välittämisestä lapselle. Se vaalii myös moniäänisyyttä ja yhteisen ymmärryksen rakentamista niin lapsen, vanhemman kuin työntekijänkin näkökulmasta. Se on myös keino luoda siltoja ja yhteyksiä erilaisen maailman- ja elämäntavomusten välille. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on luoda erilaisista elämäntavomuksellisista lähtökohdista tuleville lapsille ja heidän perheilleen erilaisuutta kunnioittava ja monimuotoisuutta arvostava turvallinen kasvu- ja oppimisyhteisö. Dialogisuudessa kasvattaja sitoutuu kuulevaan, kunnioittavaan ja ymmärrystä luovaan toimintatapaan erilaisia kasvatusta- ja perhekulttuureja edustavien lasten ja perheiden kanssa. Näihin toimintakäytänteisiin sitoutuneet aikuiset osoittavat lapselle, että erilaisten näkemysten yhteensovittaminen on mahdollista. Samalla mahdollistetaan myös omaa maailmankuvaansa rakentavan lapsen varaukseton kuulluksi tuleminen ja oman ajattelun kunnioittaminen. (Kekkonen ym. 2017, 72-73.) Varhaiskasvatuksessa dialogin käymistä ja tietoista dialogisen toimintatavan edistämistä voisikin siis myös katsomuskasvatuksen näkökulmasta pitää jopa kasvattajien velvollisuutena, jotta Varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteisiin voidaan aidosti päästä. Dialogisuuden tavoittelemisen ylipäättään kuuluu olennaisesti katsomuskasvatukseen, sillä se tukee kokonaisvaltaista hyvinvointia ja kasvua sekä sosiaalisten vuorovaikutus- ja empatiataitojen kehittymistä (Poulter & Rissanen 2019).

Kansainvälistymisen myötä myös maamme uskonnollinen todellisuus on muuttunut ja kristinuskon rinnalla tapaamme arjessa monien muiden uskontojen ja katsomusten edustajia. Toisten näkemyksiä kunnioittavan asenteen aikaansaamiseksi on tärkeää oppia ymmärtämään paitsi omaansa, myös muiden pyhää. Katsomussensitiivisyys edellyttää rohkeutta käydä dialogia, eikä se riipu kasvattajan omasta vakaumuksesta, vaan kuuluu ammatilliseen työotteeseen. Suomessa ei kuitenkaan ole vielä vahvaa perinnettä avoimeen dialogiin omista uskomuksista, ajatuksista ja tavoista, mikä omalta osaltaan haastaa myös varhaiskasvatuksen arkea. Dialogin käyminen on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, sillä keskinäinen kunnioitus, erilaisuuden suvaitseminen ja omantunnon vapauden arvostaminen kasvattavat ihmisiä, jotka ovat myös valveutuneita, vastuuntuntuisia ja sielultaan sivistyneitä. (Vantaan seurakunnat 2018.) Keskustelua käytäessä yhteen törmäyksiä ei tulisikaan pelätä, sillä aina niiltä ei voi välttyä. Myös niistä päästään usein yli aidolla dialogilla. Uusiin, katsomuskasvatuksen esiin nostamiin mutkikkaisiin kysymyksiin ei myöskään useinkaan ole olemassakaan valmista vastausta tai toimintamallia, vaan niitä etsitään yhdessä keskustellen. Vuoropuhelua on tietoisesti rakennettava ja avainasemassa tässä on myönteisyys kaikenlaista moninaisuutta kohtaan. (Lamminmäki-Vartia 2019.)

Usein kasvatuksen dilemmojen kanssa on vain tultava toimeen. Moninaisuuden maailmassa eläminen merkitsee myös jännitteestä elämistä, erilaisten maailmankatsomusten välistä vaativaa dialogia, jossa hyväksytään ristiriitojen olemassaolo ja paradoksiin jääminen. (Poulter 2013, 221.) Monikulttuurisuus ja aito suvaitsevaisuus sisältävät myös katsomusten moniäänisyyden, jossa erilaiset katsomukset saavat olla läsnä. Uskonnottomien näkökulma ei saa unohtua keskusteltaessa lasten kanssa uskontoon liittyvistä kysymyksistä. Vuoropuhelun käyminen ja toisen ajattelutapoihin sekä katsomusperinteeseen tutustuminen murtaa ennakkoluuloja ja lisää avoimuutta ihmisten, niin lasten, heidän vanhempiansa kuin päiväkodin kasvattajienkin välillä. (Lamminmäki-Vartia 2016.)

Myös tietoisella katsomuskasvatuksella voidaan näin ollen nähdä varhaiskasvatuksessa tärkeä paikka: jokaisen lapsen on saatava avoimesti kohdata oma ja toisen katsomus. Katsomusdialogia ja toiseuden ymmärtämistä ei synny näennäisessä tyhjiössä. (Tast 2017, 12.) Mitä enemmän lapset tutustuvat sekä omaan katsomukselliseen taustaansa että muihin katsomuksiin, sitä varmemmin toteutuu myös perustuslaillinen oikeus uskonnonvapauteen, vapauteen ja mahdollisuuteen valita oma katsomuksellinen yhteisönsä. Avoimen ja moninaisuutta kunnioittavan katsomuksellisen kasvatuksen kautta lapsen on mahdollista tulla tietoiseksi myös mahdollisesti tätä vapautta rajoittavasta vallankäytöstä. Se myös tutkitusti vähentää radikalismia ja suuntautumista toiseutta pelkäävään ajatteluun. Tämän vuoksi myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita noudattava eri katsomuksellisten tahojen kanssa tehtävä yhteistyö on merkityksellistä. (Tast 2017 20-21.)

6 SEURAKUNNAN JA PÄIVÄKOTIEN YHTEISTYÖN TOTEUTTAMISEN MUODOT

Monialaisen yhteistyön tavoitteena on varmistaa varhaiskasvatuksen toteuttaminen toimintayksiköissä lasten tarpeita vastaavasti. Varhaiskasvatuslain (13.7.2018/540, § 7 ja § 22) mukaan kunnan on varhaiskasvatusta järjestäessään toimittava monialaisessa yhteistyössä ja luotava tarvittavat yhteistyörakenteet. Yhteistyötahoilla tarkoitetaan kaikkia niitä alueellisia ja paikallisia toimijoita, joiden kanssa varhaiskasvatuksen on luontevaa tehdä yhteistyötä. Yhteistyö esimerkiksi opetuksesta, liikunnasta, kirjastosta ja kulttuurista vastaavien tahojen ja muiden lähiympäristön toimijoiden kanssa lisää oppimisympäristöjen monipuolisuutta ja tukee varhaiskasvatuksen tavoitteita. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa seurakunta mainitaan esimerkkinä paikallisesta yhteistyötahosta. (Opetushallitus 2018a, 34-35.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet kannustaa yhteistyöhön eri toimijoiden kanssa erittelemättä niitä ideologian tai katsomuksen perusteella. Varhaiskasvatuksessa voidaankin tehdä yhteistyötä seurakunnan lisäksi myös muiden uskonnollisten yhteisöjen kanssa. Yhteistyö tulisi aina toteuttaa varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen periaatteiden ja tavoitteiden mukaisesti, siinä tulee aina huomioida lapsen etu ja sen tulee myös olla pedagogisesti perusteltua. Tavoitteiden suuntainen toiminta on sallittua, jopa veloitettua, ja osa kaikille kuuluvaa yleissivistystä. (Tarkka 2018; Lamminmäki-Vartia 2017.)

Yhteistyön tekeminen edellyttää aina sitä, että ulkopuolinen taho hyväksyy varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen pelisäännöt. Varhaiskasvatuslaki (13.7.2018/540), Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2018a) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2016) sekä niiden kanssa linjassa olevat paikalliset asiakirjat ovat määräyksiä, joista ei voi poiketa. Katsomuskasvatus on osa yhteiskunnan tarjoamaa varhaiskasvatusta ja Suomessa koulujen, esiopetuksen ja päiväkotien kasvatus ja opetus on yleiseltä arvopohjaltaan uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamaton. Mikään taho ei saa käyttää varhaiskasvatuksen tai koulun toimintaa omaan toimintaansa jäsenien hankkimisen välineenä. Lapsia ei myöskään sitouteta ajattelemaan tai uskomaan tietyllä tavalla. Varhaiskasvatussuunnitelman ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan järjestetty katsomuskasvatus ei ole uskonnon harjoittamista. (Lamminmäki-Vartia 2017.) Varhaiskasvatuksen järjestäjät voivat päättää, järjestetäänkö varhaiskasvatuksen yhteydessä uskonnollisia tilaisuuksia, jotka ovat uskonnon harjoittamista. Näiden tilaisuuksien aikana on järjestettävä mielekästä vaihtoehtoista toimintaa niille lapsille, jotka eivät tilaisuuteen osallistu. Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumattomuudesta ei saa aiheutua lapselle leimaantumista tai muita haitallisia seuraamuksia. Huoltajalla on myös aina oltava aito vapaus valita, osallistuuko lapsi tilaisuuteen vai ei. (Tarkka 2018.)

6.1 Kumppanuuden korit

Kumppanuuden korien (KUVA 1) avulla kerrotaan seurakunnan ja varhaiskasvatuksen välisestä yhteistyöstä ja periaatteista, jotka perustuvat Opetushallituksen päivitettyihin ohjeisiin. Niillä pyritään takaamaan uskonnonvapauden toteutuminen niin varhaiskasvatuksessa kuin koulussakin. Yhdessä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -asiakirjan kanssa Kumppanuuden korit suuntaavat monipuolisen yhteistyön muotoja ja luonnetta. Selkeät ja yhteiset toimintaperiaatteet vapauttavat toimimaan ja kehittämään yhteistyötä kaikkia kunnioittavalla tavalla. Varhaiskasvatuksen näkökulmasta keskeisimmät korit ovat Yleissivistävä opetus ja Kasvun ja hyvinvoinnin tuki. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020a.)

KUVA 1. Kumppanuuden korit (mukailien Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020b)

Vastuu katsomuskasvatuksesta ja sen käytännön toteutuksesta kuuluu luonnollisesti niille aikuisille, jotka jakavat lapsen arkea eli kunnan omille työntekijöille. Seurakunta voi tarjota yhteistyötä oman osaa-alueensa ja mahdollisuuksien puitteissa. Yhteiskunnan varhaiskasvatuksen uskonnollinen sitouttamattomuus haastaa seurakuntia yhteistyön uudelleen tarkastelemiseen ja kehittämiseen. Seurakunnan työntekijä voi olla yhdessä kunnan työntekijöiden kanssa miettimässä katsomuskasvatuksen toteuttamista ja antaa sille näkökulmiaan ja tukeaan niin kutsutun mentorin ominaisuudessa. Yhteistyö voi näkyä myös esimerkiksi oppimisympäristön laajentumisena. Yhteistyö perustuu aina varhaiskasvatuksen asettamille tavoitteille ja meneillään oleville oppimisen prosesseille. Tällöin seurakunnan työntekijän ammatillisuus ja ammattitaito sekä yhteistyökyvyt korostuvat. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden myötä seurakunnan työntekijän tulee myös olla entistäkin tietoisempi, mitä eri termit, käsitteet ja normit varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa tarkoittavat. On tärkeää olla selvillä siitä, mikä kaikki kuuluu yleissivistävään opetukseen ja mikä puolestaan luokitellaan uskonnolliseksi tilaisuudeksi. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020a.)

6.2 Katsomuskasvatus ja yhteistyö Kempeleen paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa

Kempeleen varhaiskasvatussuunnitelma linjaa paikallisella tasolla niin katsomuskasvatuksen toteuttamisesta kuin myös monialaisesta yhteistyöstä, jossa on huomioitu yhteistyö myös seurakunnan kanssa. Perheiden monimuotoisuutta käsiteltäessä Kempeleen vasussa nostetaan paikallisina näkökulmina esiin arvostus ja kunnioitus jokaisen lapsen perhettä kohtaan sekä halu ymmärtää jokaisen perheen kasvatusnäkemystä, uskontoa tai katsomusta. Perheiden toiveet pyritään huomioimaan mahdollisuuksien mukaan. (Kempeleen varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 9.) Kempeleen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan seurakunta tekee varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetussuunnitelman mukaisesti yhteistyötä Kempeleen kunnan varhaiskasvatuksen kanssa. Yhteistyö tukee katsomuskasvatuksen toteutumista ja tapahtuu kumppanuutena dialogissa varhaiskasvatuksen kasvattajien kanssa. Yhteistyön muotoja ovat mentorointi, yhteistyöpalaverit, seurakunnan järjestämät seurakunnan tiloissa tapahtuvat uskonnollisesti sitouttamattomat tapahtumat ja tunnustukselliset kirkkohetket niille lapsille, joilla on vanhempien lupa osallistumiseen. (Kempeleen varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 19.) Paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa kuvataan myös Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen alueeseen liittyen, että varhaiskasvatuksessa huomioidaan kalenterivuoteen kuuluvat juhlapäivät ja lasten syntymäpäivät. Seurakunnan kanssa tehtävään yhteistyöhön kuuluvat vierailut kirkossa tai seurakuntataloilla joulun ja pääsiäisen aikaan. Perheen oman katsomuksen kunnioittaminen ja lasten ohjaaminen ymmärtämään perheiden eri tapoja ja perinteitä nousee myös esiin. (Kempeleen varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 30.)

7 KEHITTÄMISTYÖN PROSESSIN KUVAUS

7.1 Prosessin vaiheistus

Kehittämishankkeen jakaminen vaiheisiin on tärkeää, koska vain suunnittelemalla ja osittamalla opin- näytteen saa järkeviin ja toteuttamiskelpoisiin osiin. Samalla toiminta tulee näkyväksi, ymmärrettäväksi ja arvioitavaksi. (Salonen 2013, 21.) Kehittämistyön prosessi voidaan jakaa seitsemään eri vaiheeseen: ideointi-, suunnittelu-, esi-, työstö-, tarkistus- ja viimeistelyvaiheeseen sekä lopulta valmiiseen tuotokseen. Aloitusvaihe linjaa tulevan hankkeen suunnan. Se sisältää ilmaistun kehittämistarpeen, alustavan kehittämistehtävän, toimintaympäristön ja ajatuksen mukana olevista toimijoista ja heidän osallistumi- sestaan työskentelyyn. Suunnitteluvaiheessa hakeideaa kirkastetaan tekemällä hankkeesta kirjallinen ke- hittämissuunnitelma, opinnäytetyön tapauksessa tutkimussuunnitelma, josta ilmenevät tavoitteet, ympä- ristöt, vaiheet, toimijat sekä näiden tehtävät ja vastuut, TKI-menetelmät, materiaalit ja aineistot, tiedon- hankintamenetelmät, dokumentointitavat ja tuotettujen dokumenttien käsittely. Esivaiheessa toimijat siirtyvät siihen ympäristöön, jossa varsinainen työskentely toteutuu. Käytännössä vaihe voi olla kestol- taan ajallisesti lyhyt ja tarkoittaa toimenpiteiltään lähinnä suunnitelman läpikäymistä ja tulevan työsken- telyn organisointia. (Salonen 2013, 17.)

Työstövaihe on usein kehittämishankkeen vaativin ja pisin vaihe ja siinä realisoituvat kaikki kehittämis- hankkeen osatekijät: toimijat, TKI-menetelmät, materiaalit ja aineistot sekä dokumentointitavat. Työs- tövaihe on myös ammatillisen oppimisen kannalta merkittävä vaihe, sillä siinä aktivoituvat monet am- matilliset kvalifikaatiot kuten suunnitelmallisuus, vastuullisuus, itsenäisyys, vuorovaikutteisuus, epävar- muuden sieto sekä itsensä kehittäminen. Sen vuoksi myös työstövaiheessa saatu ohjaus, vertaistuki ja palaute ovat oleellisia kehittämishankkeen onnistumisen ja ammatillisen kehittymisen näkökulmista. Tarkistusvaiheen erottaminen omaksi vaiheekseen tunnustaa sen tärkeän roolin osana kehittämishan- ketta, vaikka sen voidaan yhtälailla ajatella sisältyvän kaikkiin kehittämistyön prosessin vaiheisiin. Tar- kistusvaiheessa toimijat arvioivat yhdessä syntynyttä tuotosta ja palauttavat sen mahdollisesti työstövai- heeseen tai siirtävät sen viimeistelyvaiheeseen. Viimeistelyvaiheessa viimeistellään sekä tuotos että ke- hittämissuunnitelma, jotka yhdessä muodostavat toiminnallisen opinnäytetyön. Vaiheessa voi olla mu- kana opiskelijan lisäksi muita kehittämishankkeeseen sitoutuneita henkilöitä. Kirjallisesta tuotoksesta opiskelijat vastaavat itse. Lopulta kehittämishankkeen valmiina tuotoksena syntyy jokin konkreettinen tuote. (Salonen 2013, 18-19.)

Oman kehittämistyöni prosessin vaiheet on esitetty kuviossa 1 (KUVIO 1). Kuten kuvioista käykin ilmi, osa prosessin vaiheista tapahtui myös päällekkäisinä. Kuviossa on nähtävissä kehittämistyön aikataulu, eri vaiheissa mukana olleet toimijat ja käytetyt menetelmät.

KUVIO 1. Kehittämistyön prosessin kuvaus

7.2 Tiedonhankinta- ja kehittämismenetelmät sekä niiden dokumentointi ja analyysi

Kehittämistoiminnassa tiedonhankintamenetelmät ovat pääasiassa samoja kuin tutkimusmenetelmät tutkimuksessa, mutta niiden käyttö on joustavampaa kuin tutkimustyössä. Kaikki hankkeen aikana tuotettu materiaali ja aineistot ovat lähtökohtaisesti yhtä tärkeitä, vaikka jokin niistä olisikin muita tärkeämmässä asemassa raporttia kirjoitettaessa. Työskentelyn aikana on tärkeää tuottaa ja käyttää hyödyksi riittävä määrä erilaisia aineistoja ja materiaaleja siksi, että näistä jää jälki. Riittävä määrä tarkoittaa kaikkea sellaista materiaalia ja aineistoa, joista ulkopuolinen voi päätellä hankkeen etenemisen logiikan ja joissa tämä eteneminen on kuvattu raportissa vaiheittain erilaisilla dokumenteilla. Kehittämishankkeessa tuotettujen materiaalien ja aineistojen käsittelytavat ovat pääperiaatteiltaan samoja kuin tutkimustyössäkin, mutta kehittämishankkeessa käsittely- ja analyysitavat eivät ole raportissa yhtä perusteellisesti esitettyjä eikä niiden käyttöä ole perusteltu. Esittelyn on kuitenkin oltava riittävän selkeä ja palveltava tuotosta ja arviointia. Analyysitavat on esiteltävä luotettavasti, riittävällä huolellisuudella ja tarkkuudella. Näin kehittämis- ja tiedonhankintamenetelmät, dokumentointi ja käsittely muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden ja ulkopuolinen taho pystyy jäljittämään hankkeen vaiheet kohti tuotosta. (Salonen 2013, 23-24.)

Kehittämistyössäni käytin kehittämis- ja tiedonhankintamenetelminä avointa haastattelua sekä keskustelua ja arviointia. Katsomuskasvatusmentorien haastattelu toteutettiin 29.1.2020 avoimena ryhmähaastatteluna Kempeleen Pyhän Kolminaisuuden kirkon monitoimitilassa aloituspalaverimme yhteydessä ja paikalla olivat kaikki kolme mentoria. Haastattelun kautta sain tietoa Kempeleen seurakunnan ja päiväkotien yhteistyöstä sekä kehittämistyön tarpeesta. Dokumentoin haastattelun sen edetessä kirjoittamalla muistiinpanot tietokoneelle ja puhtaaksikirjoittamalla haastattelun myöhemmin. Aloituspalaverissa sovimme mentorien kanssa alun perin tapaavamme jatkossakin myös kasvotusten työn edistymisen seuraamiseksi, materiaalien läpikäymiseksi ja arvioimiseksi, mutta kevään poikkeustilan vuoksi keskustelu ja tiedonjakaminen siirtyi tehtäväksi pääosin sähköpostin ja WhatsApp-sovelluksen kautta. Hyödynsin niin teoria-aineiston kuin myös kansion materiaalien kokoamisessa luonnollisesti myös valmiita aiemmin aiheen tiimoilta tuotettuja materiaaleja ja dokumentteja, kirjallisuutta ja internetlähteitä sekä aiempia tutkimuksia ja kehittämishankkeiden raportteja.

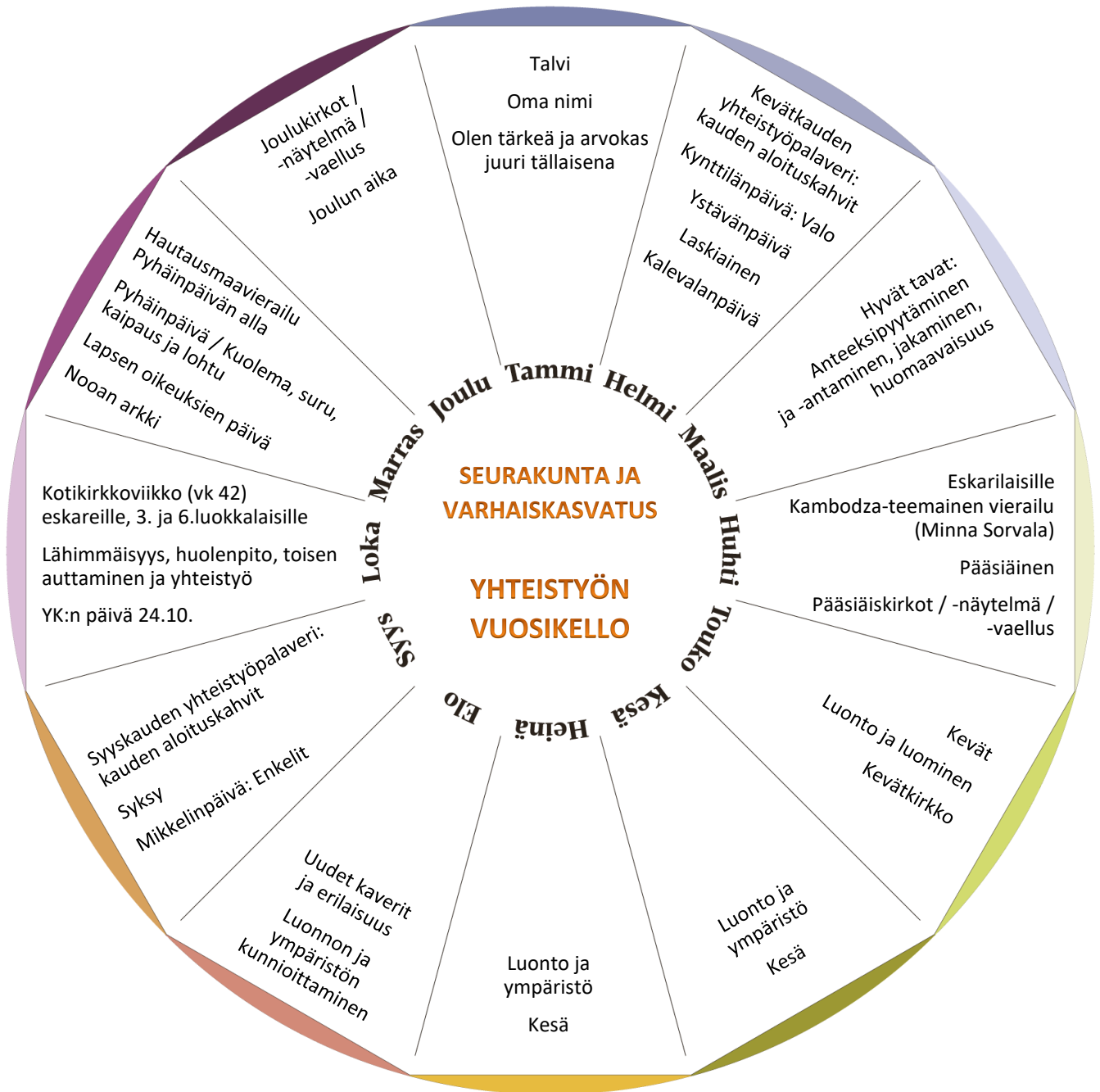
Yhteydenpito seurakunnan yhteistyöpäiväkotien kanssa oli kehittämistyössäme mentorien vastuulla: he informoivan päiväkoteja kehittämistyöstämme ja sen aikataulusta kevätkauden yhteistyöpalaverien yhteydessä. Samalla he pyysivät päiväkotien henkilökunnalta toiveita ja ideoita, joita hyödynnettiin kansion sisällön suunnittelussa, sekä toimittivat ne kehittämistyön alkuvaiheessa minulle. Materiaalikansion valmistuttua mentorit toimittivat sähköisen version kommentoitavaksi päiväkodeille ja sähköpostitse

päiväkotien yhteishenkilöiden kautta saadun palautteen he välittivät edelleen minulle. Koska päiväkodeilta ei viikoilla 17-19 kysytyn palautteen yhteydessä tullut korjausehdotuksia kansion sisältöön liittyen, viimeistelin kansion tekemällä vielä lopulliset muutokset mentorien kanssa tekemiemme huomioiden pohjalta. Tämän jälkeen toimitin valmiin kansion sähköpostitse mentoreille, jotka jakavat sen kesän aikana yhteistyöpäiväkoteihin niin fyysisinä kuin sähköisinäkin kappaleina. Päiväkotien palautetta hyödynnettiin lopullisen tuotoksen arvioinnissa ja mentorien palautetta puolestaan niin kansion kuin koko kehittämistyön prosessin arvioinnissa. Keräsin mentorien palautteen sähköpostitse lähetetyllä palautelomakkeella (LIITE 1), johon muotoilin aihealueet, joista tarvitsin palautetta kehittämistyön tavoitteiden toteutumisen arvioimiseksi. Raportoin niin mentoreilta kuin päiväkodeiltakin saadun palautteen sisällöt tarkemmin luvussa 8.1 Kehittämistyön arviointia.

7.3 Katsomuskasvatusmateriaalikansion kokoaminen

Koostimme materiaalikansion yhteistyössä Kempeleen evankelis-luterilaisen seurakunnan varhaiskasvatuksen tiimin kolmen katsomuskasvatusmentorin, Hannele Haatajan, Tanja Heleniuksen ja Sari Korhosen kanssa. Materiaalikansion tarkoituksena on toimia tukena katsomuskasvatuksen toteuttamisessa sekä antaa henkilöstölle ideoita ja inspiroida luomaan omanlaista, omalle lapsiryhmälle räätälöityä, varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta tukevaa toimintaa. Kansion runkona toimii jo aiemmin Kempeleen evankelis-luterilaisen seurakunnan ja päiväkotien katsomuskasvatusyhteistyön toteuttamisen pohjaksi laadittu vuosikello (KUVA 2), jonka mukaan myös kansion materiaalit on jaettu eri aihealueisiin.

Materiaalikansion tarkoituksena oli pyrkiä selventämään katsomuskasvatuksen käsitettä sekä antaa esimerkkien kautta ideoita ja inspiraatiota katsomuskasvatuksen toteuttamiseen. Kansion on tarkoitus toimia päiväkodeissa ja lapsiryhmissä runkona, jonka pohjalta omannäköistä, oman lapsiryhmän tarpeista nousevaa, katsomuskasvatusta tukevaa toimintaa voi ryhtyä päiväkoti- ja lapsiryhmäkohtaisesti toteuttamaan ja jonka ympärille katsomuskasvatusmateriaalia voi ryhtyä omista tarpeista käsin kokoamaan lisää. Päiväkodit voivatkin muokata ja varioida kansioon koottua materiaalia vapaasti oman lapsiryhmän tarpeisiin, käsiteltäviin teemoihin ja tavoitteisiin sopiviksi. Tarkoituksena on, että jatkossa päiväkodit täydentäisivät kansiota päiväkoti- ja lapsiryhmäkohtaisesti huomioiden edelleen kristinuskon lisäksi myös kaikki muut yksiköissä ja ryhmissä esiintyvät eri katsomukset. Myös tässä työssä voidaan jatkaa yhteistyötä katsomuskasvatusmentoreiden kanssa.

Uskonnolliset tilaisuudet

(harjoitetaan uskontoa eli rukoillaan ja siunataan):

- Joulu-, pääsiäis- ja kevätkirkot

Kaikille oppilaille sopivat tilaisuudet

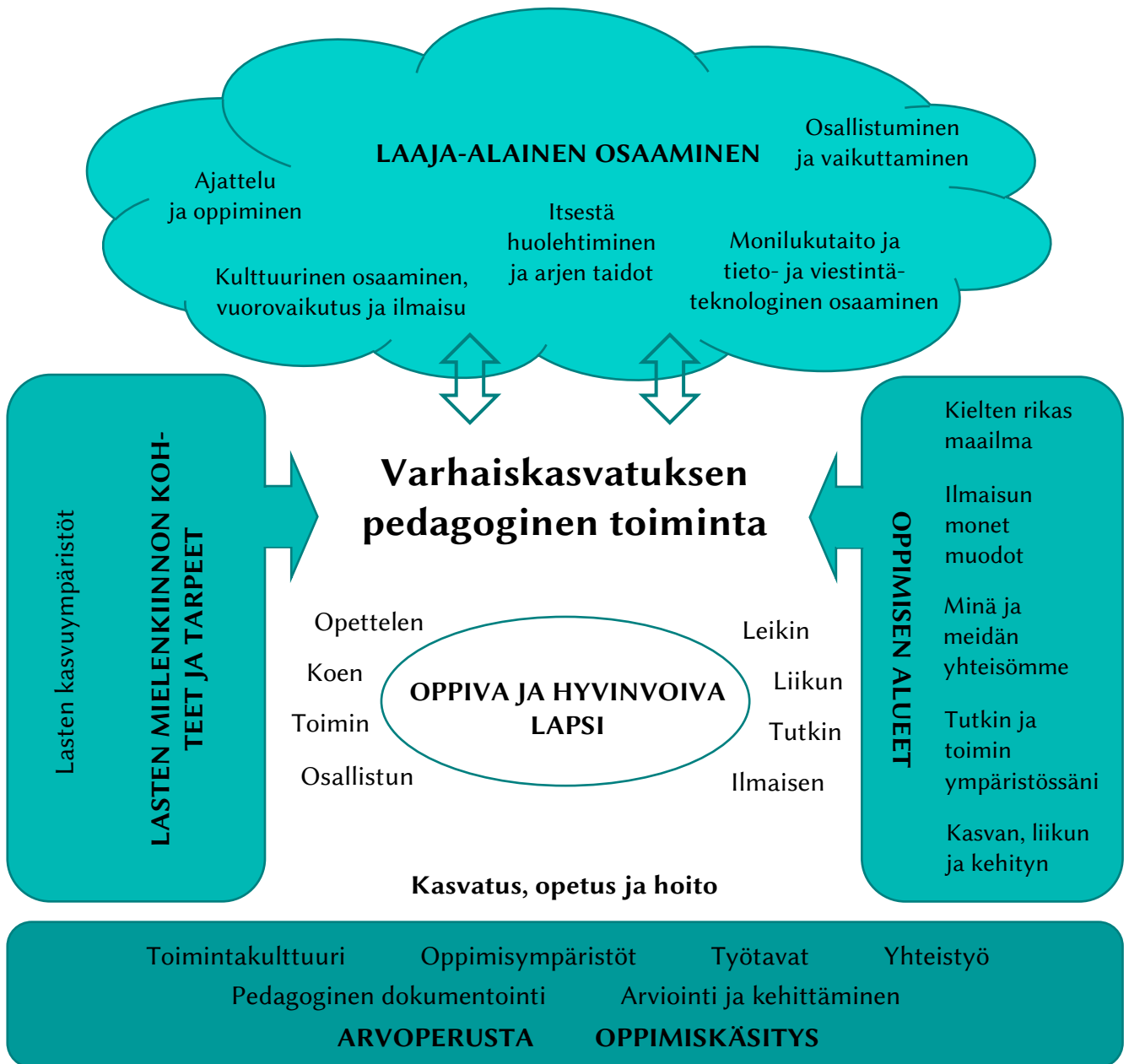
(voi sisältää Raamatun kertomuksen luettuna tai yhden virren laulettuna):

- Kotikirkkoviikko
- Pääsiäisvaellus tai -kuvaelma
- Jouluevankeliumi tai -kuvaelma
- Hautausmaavierailu Pyhäinpäivän alla
- Tilaisuudet, jossa lauletaan yksi virsi (esim. Suvivirsi tai Maa on niin kaunis)

KUVA 2. Kempeleen seurakunnan ja päiväkotien yhteistyön vuosikello (Kempeleen seurakunta 2020)

Kokoamamme kansio koostuu kolmesta osasta. Katsomuskasvatus pähkinänkuoressa -osion tarkoituksena on selventää lyhyen teoreettisen koosteen kautta katsomuskasvatuksen käsitettä ja sen toteuttamisen periaatteita. Materiaalia katsomuskasvatuksen toteuttamisen tueksi -osioon on koottu yhteistyön vuosikellon teemojen mukaan jaoteltu materiaali, joka kansiossa järjestäytyy varhaiskasvatuksen toimintakauden mukaan elokuusta alkaen. Moninaisuuden näkyväksi tekemistä, kohtaamista ja kunnioittamista sekä lapsen katsomuksellisen identiteetin muodostumista tuetaan myös eettisen osaamisen, oman ajattelun ja ilmaisun sekä tunnetaitojen kehittymistä tukevin materiaalein, jotka itsessään antavat lapsille myös työkaluja moninaisuuden ymmärtämiseen ja sen näkemiseen rikkautena. Teemakokonaisuuksien lisäksi osio sisältää myös muita ideoita katsomuskasvatusta tukevaan toimintaan ja moninaisuuden näkyväksi tekemiseen. Tämä osion on tarkoitus antaa henkilöstölle ideoita katsomuskasvatuksen toteuttamiseen valmiiden materiaaliesimerkkien kautta sekä inspiroida luomaan omanlaista, omalle lapsiryhmälle räätälöityä, varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta tukevaa toimintaa. Materiaalivinkkejä -osio puolestaan sisältää kirjallisuutta ja internetlähteitä, niin lapsiryhmän kanssa käytettäväksi kuin myös henkilöstölle katsomuskasvatuksen toteuttamisen ja oman ammatillisen osaamisen kehittämisenkin tueksi, joiden avulla henkilöstö voi tulevaisuudessa laajentaa kansion sisältöä oman lapsiryhmän tarpeiden pohjalta.

Kansion materiaalien kokoaminen ja sisältöjen valinta pohjautuu luonnollisesti Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pedagogisen toiminnan viitekehykseen (KUVIO 2) sekä asiakirjan katsomuskasvatuksen toteuttamista määrittäviin näkökohtiin, jotka olen eritellyt tarkemmin aihealueittain opinnäytetyön luvussa 3.3. Luonnollisesti huomioimme kansion koostamisessa myös muut aiemmissä luvuissa esitellyt katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavat ja sen toteuttamista määrittävät periaatteet. Kansioon on koottu valmiiksi eri teemojen alle tarinoita ja kertomuksia, kirjavinkkejä, musiikkia ja loruja sekä muita ideoita toimintaan. Liitteinä on myös lisää valmiita toimintaideoita sekä esimerkiksi tekijöiden itse kirjoittamia tarinoita, joita kaikkia voi käyttää joko sellaisenaan tai muokattuina päiväkodin tai ryhmän toimintatapoja ja lapsiryhmän tarpeita vastaaviksi. Liitteisiin viitataan teemoittain. Materiaaleista voi siis yhdistellä lapsiryhmälle sopivan toimintakokonaisuuden tai niitä voi käyttää yksittäin muun toiminnan ohessa. Esimerkiksi kirjavinkkien kohdalla voi toteuttaa toimintaa lukutuokion muodossa tai esittää kirjan tarinan draaman keinoin näytellen itse, nukke- tai tikku-ukkoteatterina, legoilla, nukeilla tai vaikka pehmoeläimillä. Kansion materiaaleja on mahdollista käyttää myös uskonnollisten tilaisuuksien vaihtoehtoisen toiminnan suunnittelun ja toteutuksen tukena.

KUVIO 2. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan viitekehys (mukaiillen Opetushallitus 2018a, 36)

Kansio sisältää siis tällä hetkellä lähinnä suomalaisen kulttuuriperinteeseen ja sen myötä pitkälti kristinuskoon pohjautuvaa materiaalia sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustan mukaisia ja katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavia arvoja ja toimintaperiaatteita, kuten lähiyhteisön moninaisuuden ymmärtämistä ja siinä toimimista, kehittävää ja tukevaa materiaalia. Jatkossa kansiota onkin siis tarkoitus täydentää päiväkotij- ja lapsiryhmäkohtaisesti huomioiden edelleen myös kaikki yksiköissä ja ryhmissä esiintyvät eri katsomukset. Päädyimme katsomuskasvatusmentorien kanssa tähän ratkaisuun opinnäytetyölle asetetun laajuuden sekä päiväkotien hyvin erilaisten ja mahdol-

lisesti jopa vuosittain vaihtuvien tarpeiden vuoksi. Koen kuitenkin, että seurakunnan yhteistyöpäiväko-
tien toiveet, suomalaisen kulttuuriperinteen merkittävät juhlapäivät ja yhteistyön vuosikellon mukainen
vuodenkiertoon perustuva toiminta loivat kansiolle luonnollisen rungon, jonka ympärille uutta materi-
aalia voi jatkossa vapaasti koota kunkin lapsiryhmän moninaisuus huomioiden. Suomalaiseen kulttuuri-
perinteeseen kuuluvat juhlat ja länsimaiset arvot näkyvät yhteiskunnassamme jokapäiväisessä elämässä,
joten esimerkiksi juhlaperinteiden taustojen tunteminen on olennainen osa yleissivistystä ja näin ollen
jokaisen varhaiskasvatuksessa olevan lapsen oikeus. Moninaisuuden näkyväksi tekemistä, kohtaamista
ja kunnioittamista sekä lapsen katsomuksellisen identiteetin muodostumista tuetaan myös eettisen osaa-
misen, oman ajattelun ja ilmaisun sekä tunnetaitojen kehittymistä tukevin materiaalein, jotka itsessään
antavat lapsille työkaluja moninaisuuden ymmärtämiseen ja sen näkemiseen rikkautena.

8 ARVIOINTI

Tässä luvussa arvioin kehittämistyöni onnistumista alussa määritettyihin tavoitteisiin ja kehittämistyön tarkoitukseen peilaten. Arvioin myös opinnäytetyöni luotettavuutta ja eettisyyttä hyvien tieteellisten käytäntöjen ja tutkimuseetiikan näkökulmista. Luvun lopussa pohdin omaa oppimistani ja ammatillista kasvua opinnäytetyöprosessin aikana.

8.1 Kehittämistyön arviointia

Seuraavaksi pohdin kehittämistyöni onnistumista suhteessa kehittämistyöprosessin alussa määritettyihin tavoitteisiin ja kehittämistyön tarkoitukseen. Kehittämistyön tarkoituksena oli siis vastata mentorointiyhteistyön kautta päiväkodeissa esiin nousseeseen katsomuskasvatuksen käytännön toteuttamisen haasteeseen: Tavoitteenamme oli materiaalikansion avulla selkeyttää katsomuskasvatuksen käsitettä ja helpottaa päiväkotien varhaiskasvatushenkilöstön arkea tarjoamalla heille materiaalikansion muodossa selkeä, kattava, jäsennelty ja helppokäyttöinen materiaalipaketti, jota henkilöstö voi omien lapsiryhmiensä tarpeiden mukaan soveltaa ja jatkossa myös täydentää. Materiaalikansioita koostaessamme tavoitteenamme oli luonnollisesti huomioida myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellyn pedagogisen toiminnan viitekehys ja katsomuskasvatuksen toteuttamista määrittävien asiakirjojen sisällöt.

Kokonaisuutena koen kehittämistyön sujuneen hyvin ja yhteistyön seurakunnan kanssa toimineen mallikkaasti. Kansio valmistui ajallaan ja ehdimme prosessin puitteissa saada valmiista kansioista palautetta ja kehittämissuhteita myös kuudelta yhteistyöpäiväkodiltä. Päiväkodeilta saamamme palaute oli hyvin positiivista. Saimme kiitosta niin kansion laajuudesta, käytettävyydestä ja päivitettävyydestä kuin myös ulkoasustakin: Kansio koettiin yhteistyön vuosikelloon perustuvan teemoihin jaon ansiosta selkeäksi ja helppokäyttöiseksi päiväkodin arjessa. Sitä kuvattiin myös monipuoliseksi, kiinnostavaksi ja mielekkääksi. Myös graafinen ilme miellytti päiväkotien henkilöstöä. Päiväkotien toiveiden mukaisesti he saavat kansioista sekä fyysisen että sähköisen version, jolloin sen käyttö arjessa kuin myös sen päivittäminen on jatkossakin helppoa. Ainoa kehittämissuhteus, jonka saimme koski kansion kannen kuvitusta, jonka muokkasimme saamamme palautteen pohjalta vastaamaan tunnelmaltaan paremmin kansion muuta kuvitusta.

Seurakunnan katsomuskasvatusmentoreilta lomakkeilla (LIITE 1) kerätty palaute antoi tukea omalle arviolleni niin materiaalikansion kuin koko kehittämistyöprosessinkin onnistumisesta. He kokivat kansion sisällöltään riittävän laajaksi ja selkeän jaottelun myötä helppokäyttöiseksi. Myös käytännönläheisyys ja helppolukuisuus nousivat esiin palautteissa. Kansion ulkoasu koettiin palautteen perusteella miellyttäväksi ja kuvien koettiin tuovan kansioon tekstien lisänä mukavaa vaihtelua, keventävän ulkoasua ja houkuttelevan lukemaan. Ajatuksemme olivat yhteneväiset myös prosessin ja yhteistyön toimivuudesta. Mentorit kokivat tiedotuksen olleen riittävää ja informaation kulkeneen ongelmitta. Myös aikataulussa pysyttiin. He kuvasivat yhteistyön olleen hyvää ja sujuvaa. Kansion koostamisessa huomioitiin puolin ja toisin asioita, joita piti muuttaa tai joihin piti kiinnittää enemmän huomiota. Myös palaute- ja korjaus ehdotukset on otettu hyvin vastaan. Myös mentorit kokivat kansion vastaavan kehittämistyölle asetettuja tavoitteita eli selkiyttävän katsomuskasvatuksen käsitettä ja helpottavan päiväkotien varhaiskasvatushenkilöstön arkea. He kokivat kansion konkreettisuuden ja käytännönläheisyyden hyvänä asiana ja uskoivatkin kansion tulevan käyttöön päiväkodeissa. Kansion päivitettävyyttä nähtiin hyvänä myös mentorien mielestä.

Koska yhteistyö omalta osaltani opinnäytetyöprosessin myötä päättyi, eikä kehittämistyöhöni aikataulullisista syistä kuulunut varsinaista kansion käyttöönotto- tai testaamisvaihetta, itseäni ilahdutti erityisesti se, että niin osa päiväkotien henkilöstöstä kuin mentoreistakin oli pohtinut kansion käytettävyyttä myös tulevaisuudessa. Palautteista nousi ideoita niin kansion käytön, päivitettävyyden kuin myös yhteistyönkin suhteen:

Todella hyvin vastaa tavoitteisiin ja tulee käyttöön päiväkodeissa ja varmaan osittain itselläkin omassa työssä.

Sitä on helppo näyttää myös vanhemmille puhuttaessa katsomuskasvatuksesta.

Oma ajatukseni on, että jatkamme tarvittaessa päiväkotikohtaisesti kansion päivittämistä ja aineiston lisäämistä siihen. Päiväkodeissa voi kuitenkin olla täysin erilainen tilanne sen suhteen, mihin liittyvää materiaalia he tulevat tulevaisuudessa tarvitsemaan.

Näihin saisi sitten omassa päiväkodissa lisätä vuosien varsilla lisää ideoita ja materiaalia mitä on käytetty ja dokumentointia oman talon tarpeisiin. Ja näitähän voisi sitten vaikka jakaa sitten katsomuskasvatuspalavereissa, käydä läpi, mitä uusia ideoita on tullut ja mitä toimintoja missäkin talossa on tehty?

Omalla vastuullani oli projektin eteneminen aikataulussa sekä yhteydenpito seurakunnan katsomuskasvatusmentorien kanssa. Suhteellisen tiukka aikataulu toi työhön omat haasteensa, jolloin toimivasta ja

molemmiin puolin sitoutuneesta yhteistyöstä, organisointikyvystä, hyvästä etukäteissuunnittelusta ja aiheen melko tiukastakin rajaamisesta oli kovasti hyötyä prosessin loppuun saattamisessa. Vuoden 2020 kevät on ollut maailmanlaajuisestikin poikkeuksellista aikaa, ja se vaikutti niin omaan työhöni varhaiskasvatuksessa kuin myös yhteistyökumppanieni seurakunnan katsomuskasvatusmentorien työhön, samoin kuin myös heidän yhteistyöpäiväkotiensäkin arkeen. Samoin se vaikutti myös kehittämistyömme käytännön toteuttamiseen, sillä suunnitellut tapaamiset vaihtuivat sähköiseen yhteydenpitoon. Olin kerännyt aineistoa niin teoriaosuuteen kuin materiaalikansioonkin jo keväästä 2019 lähtien, mikä helpotti teoriaosuuden kirjoittamista ja kansion varsinaista koostamista keväällä 2020. Myös seurakunnan työntekijöillä jo hallussaan oleva vuosien aikana kerätty valmis ja kansioon muokattavissa oleva laaja materiaaliaineisto oli todella arvokasta materiaalikansion ja opinnäytetyön valmiiksi saamisen kannalta prosessin suhteellisen tiukan aikataulun sekä kevään yllättävien ja ennakoimattomien muutosten keskellä. Lopulta saimmekin prosessin loppuun asettamamme aikataulun mukaisesti.

Tehtävänäni oli myös tuoda kehittämistyöhön päiväkodeissa toteutettavan varhaiskasvatuksen näkökulma. Tässä koenkin olleen itselleni suurta hyötyä niin varhaiskasvatusopinnoista kuin myös työkokemuksesta varhaiskasvatuksessa, sillä niiden kautta esimerkiksi varhaiskasvatuksen toteuttamista määrittävät asiakirjat sekä varhaiskasvatuksen arki oli itselleni entuudestaan tuttua. Näin esimerkiksi yhteistyön vuosikellon sisällön tarkastelu ja arviointi varhaiskasvatuksen näkökulmasta oli mahdollista. Alkuperäistä vuosikelloa muokattiinkin lopulta hieman vaihtamalla esimerkiksi tiettyjen teemojen ja aihealueiden sijoittumista, jotta se soveltuisi paremmin päiväkotien varhaiskasvatuksen syksystä kevääseen ajoittuvaan toimintakauteen. Varhaiskasvatussuunnitelman ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet olivat myös itselleni opintojen ja työn kautta ennalta tuttuja aisakirjoja, ja uskon niiden tuntemuksesta olleen hyötyä myös materiaalikansiota koostaessamme. Koenkin, että onnistuimme opinnäytetyöprosessin puitteissa luomaan katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavien arvojen ja periaatteiden ja sen toteuttamista määrittävien asiakirjojen mukaisen materiaalikansion, joka toimii yhteistyöpäiväkodeissa hyvänä runkona, jonka ympärille henkilöstö voi jatkossa itse kerätä lisää oman lapsiryhmän tarpeista nousevaa materiaalia.

Minulla oli myös päävastuu kansion lopullisesta kokoamisesta. Oman arvioni sekä seurakunnalta ja päiväkodeilta saadun palautteen perusteella onnistuin luomaan kansioista selkeän, jäsennellyn, helppolukuisen ja -käyttöisen sekä ulkoasultaan sellaisen, että siihen on mukava tarttua. Kehittämistyön tarkoitukseen ja alussa määritettyihin tavoitteisiin sekä yhteistyökumppanilta ja loppukäyttäjiltä eli yhteistyöpäiväkodeilta saatuun palautteeseen peilaten koen, että onnistuin kehittämistyössä kokonaisuudessaan hy-

vin: Onnistuimme yhteistyössä seurakunnan katsomuskasvatusmentorien kanssa luomaan kehittämistyön alussa määrittelemiemme tarkoituksen ja tavoitteiden mukaisen materiaalikansion, joka aidosti helpottaa katsomuskasvatuksen käsitteen selkeytymistä ja katsomuskasvatuksen toteuttamista tulevaisuudessa yhteistyöpäiväkodeissa. Toivonkin, että sen kautta toteutuu myös varhaiskasvatuksessa entistä paremmin jokaisen lapsen oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, kohdatuksi, ymmärretyksi ja hyväksytyksi omana itsenään ja yhteisön jäsenenä.

8.2 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Tutkimusetiikalla tarkoitetaan yleisesti sovittuja sääntöjä suhteessa kollegoihin, tutkimuskohteeseen, rahoittajiin, toimeksiantajiin ja suureen yleisöön. Hyvällä tieteellisellä käytännöllä puolestaan tarkoitetaan, että tutkijat noudattavat eettisesti kestäviä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkija perustaa tiedonhankintansa muun muassa asianmukaisiin tietolähteisiin, havaintoihin ja oman tutkimuksensa analysointiin. Tutkijan on myös noudatettava avoimuutta, rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä ja tulosten esittämisessä. Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää, että pienikin tutkimus on suunniteltava, toteutettava ja raportoitava laadukkaasti. Myös tutkimusten osapuolten asemat, oikeudet, vastuut ja velvollisuudet on syytä määrittää. Tutkimusetiikkaan kuuluu myös oman ammattialan hyvien käytäntöjen ja eettisten ohjeistusten tuntemus ja noudattaminen. (Vilka 2015, 41-53.)

Oman opinnäytetyöni ollessa toiminnallinen opinnäytetyö, hyvät tieteelliset käytännöt, tutkimusetiikka ja tutkimuksen luotettavuus näkyvät lähinnä kehittämistyön prosessin toteuttamisessa ja raportoinnissa sekä suhteessa yhteistyökumppaniin ja loppukäyttäjään. Pyrin opinnäytetyössäni huomioimaan luotettavuuden ja eettisyyden huolellisena ja laadukkaana suunnitteluna ja toteuttamisena sekä avoimena, totuuden- ja tarkoituksenmukaisena sekä riittävän tarkkana, täsmällisenä, rehellisenä ja puolueettomana raportointina ja viestintänä niin yhteistyökumppanin kuin edelleen loppukäyttäjien eli yhteistyöpäiväkotien kanssa. Pyrin dokumentoimaan ja raportoimaan kehittämistyön eri vaiheet, aina ideoinnista valmiiseen tuotokseen saakka, perustellen ja totuudenmukaisesti sekä ymmärrettävyyden ja luotettavuuden arvioinnin kannalta riittävän tarkasti aikatauluineen, käytettyine menetelmineen ja toimijoineen. Ennen kehittämistyön aloittamista laadin tutkimussuunnitelman, josta ilmeni kehittämistyön tausta ja tietoperusta, toimijat, prosessin vaiheistus ja suunniteltu aikataulu sekä arvioinnin toteuttamisen suunnitelma. Hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti Kempeleen seurakunnalta myös anottiin tutkimuslupa, johon

hyväksytyt tutkimussuunnitelmat liitettiin, ja opinnäytetyön toimijoiden kesken laadittiin opinnäytetyösopimus, johon työn osapuolten, opiskelijan, ammattikorkeakoulun ja yhteistyökumppanin, asemat, oikeudet, vastuut ja velvollisuudet kirjattiin.

Luotettavuus ja eettisyys näkyvät opinnäytetyössäni myös pyrkimyksenä monipuoliseen aineistojen ja lähteiden tarkasteluun ja niiden luotettavuuden arviointiin, valintaan ja käyttöön sekä aihealueen tarkasteluun useasta näkökulmasta. Niin kehittämistyön suunnittelussa, toteuttamisessa kuin raportoinnissakin pyrin ottamaan myös huomioon aiemman aiheen tiimoilta tehdyn tutkimuksen ja luonnollisesti kunnioittamaan aiemmin tuotettua tietoa ja viittaamaan käyttämiini lähteisiin oikeaoppisesti ja ammattikorkeakoulun ohjeiden mukaisesti.

8.3 Pohdintaa omasta oppimisesta ja ammatillisesta kasvusta

Katsomuskasvatus opinnäytetyön aiheena oli haastava, minkä tiedostin jo aihetta valitessani, mutta ehkä juuri siitä syystä koin opinnäytetyön työstämisen ja loppuun saattamisen myös hyvin palkitsevana prosessina. Opinnäytetyötä tehdessäni luonnollisesti syvensin omaa tietämystäni katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttavista periaatteista ja sen merkityksestä sekä sain myös omaan käyttööni kehittämistyön tuloksena syntyneen valmiin materiaalityöpakettin, jota soveltaa tulevassa työelämässä. Pääsin myös käyttämään niin varhaiskasvatuksen opintojen kuin työkokemukseni kautta saamaani osaamista kansion kokoamisessa nimenomaan päiväkodeissa toteutettavan varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Tuotimme yhteistyökumppanini kanssa materiaalia myös itse, sillä tekijänoikeudelliset asiat luonnollisesti rajoittivat tekijänoikeuksien piirissä olevan materiaalin käyttöä kansiossa. Myös tässä työkokemuksesta ja varhaiskasvatusopinnoista oli huomattavaa hyötyä. Koska opinnäytetyöni oli toiminnallinen opinnäytetyö, myös aiemmista tutkimuksellisen kehittämisen opinnoista oli hyötyä niin prosessin suunnittelussa, toteuttamisessa kuin raportoinnissakin.

Saadakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan katsomuskasvatuksesta ja sen toteuttamisen mahdollisuuksista pyrin kartuttamaan omaa tietämystäni aiheesta tutustumalla opinnäytetyötä tehdessäni monipuolisesti aihetta käsitteleviin aineistoihin, kirjallisuuteen, internetlähteisiin, aiempiin opinnäytetöihin ja tutkielmiin sekä osallistuin myös vuosina 2019 ja 2020 Oulussa järjestettyyn Katsomuskasvatuksen ajankohtaispäivään. Kevään 2020 ajankohtaispäivässä saimme myös vahvistusta kehittämistyömme merkityksestä sen herättäessä suurta kiinnostusta ja innostusta myös koulutuksen järjestäjissä. Kaikki

prosessin aikana omaksuttu tieto ei luonnollisestikaan päätenyt raportin lähteiksi asti valikoiduista näkökulmista ja sen myötä teoriaosuuden rajaamisesta johtuen, mutta koen kuitenkin kartuttaneeni omaa tietämystäni ja ymmärrystäni katsomuskasvatuksen merkityksestä ja sen myötä lapsen kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen tukemisesta sekä kytköksistä laajemmin myös monikulttuuriseen ja -kielelliseen näkökulmaan. Aineistot auttoivat myös tiedon syventämisessä, prosessoinnissa ja jäsentämisessä kuin myös itse keittämistyönä syntyneen materiaalikkansion kokoamisessa, ja osa läpikäymistäni ja hyväksi havaitsemistani aineistoista päätyikin myös materiaalikkansioon henkilöstön ammatillisen osaamisen kehittämisen, tiedon kartuttamisen ja katsomuskasvatuksen toteuttamisen tueksi laadittuun materiaalivinkkilistaukseen.

Sain myös kehittämistyötä tehdessäni toimia yhteistyössä itselle uuden yhteistyökumppanin, seurakunnan kanssa, joka on perehtynyt ja saanut koulutusta katsomuskasvatukseen ja mentorointityöhön liittyen sekä työskennellyt aiheen parissa ja yhteistyössä päiväkotien kanssa jo usean vuoden ajan. Seurakunnan varhaiskasvatuksen mentorien käytännön kokemus ja vuosien saatossa kokoama materiaali oli arvokkaassa asemassa opinnäytetyössäni niin teoriaosuuden kuin käytännön kehittämistyönkin suhteen. Heidän kanssaan työskennellessäni sain itsekin uutta näkökulmaa aiheeseen ja opin samalla myös, kuinka monenlaisilla tavoilla ja menetelmillä seurakunnan ja päiväkotien yhteistyötä sekä katsomuskasvatusta ylipäättään voi toteuttaa, ja joissa molemmissa lähtökohtana tulisi aina olla avoimuuteen ja molemminpuoliseen kunnioittamiseen pohjautuvan yhteisymmärryksen kautta syntyvä kaikkien osapuolten toimintaa rikastuttava yhteistyö. Näin ollen yksi opinnäytetyöni teoriaosuuden ja ylipäättään katsomuskasvatuksen toteuttamisenkin kannalta oleellinen näkökulma, dialogisuus, näkyi opinnäytetyöprosessissani myös käytännössä tekemämme yhteistyön kautta.

Opinnäytetyön tekeminen sai pohtimaan katsomuskasvatuksen käsitteeseen ja sen toteuttamisen merkitykseen tutustumisen myötä myös hyvin monia aiheeseen liittyviä eri aspekteja aina näennäisestä arvovapaudesta uskonnolliseen vallankäyttöön saakka. Teoriatietoon tutustuessani syvensin ymmärrystäni muun muassa katsomuskasvatuksen merkityksestä moninaisuuden näkyväksi tekemisen ja toiseuden hyväksymisen näkökulmista. Vaikka Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet olivat itselleni jo ennestään tuttu asiakirja opintojen ja varhaiskasvatuksessa työskentelyn kautta, opinnäytetyön teoriaosuutta työstäessäni huomasin entistä vahvemmin, kuinka Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin peilaten myös katsomuskasvatuksen voi nähdä läpileikkaavan koko asiakirjan sen sivutessa ja tukiessa muun muassa kulttuurisen ja katsomuksellisen identiteetin kehittämiseen, tasa-arvoon, suvaitsevaisuuteen, moninaisuuden ja monimuotoisuuden arvostamiseen sekä syrjimättömyyteen liittyviä arvoja ja periaatteita. Se tukee yhdenvertaisuuden sekä keskinäisen kunnioituksen ja yhteisymmärryksen syntymistä ja voi sitä

kautta kantaa yksilön elämässä pitkälle tulevaan, vaikuttaen mahdollisesti lopulta myös tulevaisuuden yhteiskuntaan. Lapsen maailmankuvan laajeneminen, tämän omaksuessa moninaisuuden kohtaamista ja ymmärtämistä tukevia taitoja ja arvoperustaa jo varhaislapsuudessa, auttaa kohtaamaan erityisyydet myöhemmin arkisina ja luonnollisina. Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperusta ja oppimiskäsitys sekä toimintakulttuuri ja sen kehittäminen ovat kaikki luonnollisesti vahvasti sidoksissa myös katsomuskasvatuksen toteuttamisen taustalla vaikuttaviin arvoihin.

Kulttuurisesti ja katsomuksellisesti moninainen Suomi sekä ympäröivä maailma ilmiöineen antavat perusteet katsomuskasvatuksen toteuttamiselle, moninaisuuden näkyväksi tekemiselle ja toiseuden kunnioittamiselle sekä niiden merkityksen ymmärtämiselle ja hyväksymiselle jo varhaislapsuudessa. Tärkeää on mielestäni myös ymmärtää, että jokaisella yksilöllä on oma ainutkertainen tapansa katsoa maailmaa, vaikka hän kuuluisikin johonkin tiettyyn katsomukselliseen vaikutuspiiriin tai tunnustaisi jotain vakaumusta. Emme siis luonnollisestikaan ole samanlaisia, vaikka olisimme saman maan kansalaisia, omaisimme saman katsomuksellisen taustan tai edes silloin kun olemme saman perheen tai yhteisön jäseniä, vaan jokaisella meillä on oma ainutlaatuinen, henkilökohtainen tapa katsoa maailmaa, joka on muovautunut vuorovaikutuksessa meitä ympäröivän fyysisen, sosiaalisen, psyykkisen ja henkisen ympäristön kanssa. Katsomuskasvatuksen perimmäisenä tarkoituksena ymmärtäisinkin siis olevan sen, että katsomuskasvatuksen avulla pyritään avaamaan lapselle mahdollisuus ja antamaan työkaluja toimia tulevaisuuden moninaisessa yhteiskunnassa ja maailmassa. Katsomuskasvatuksen avulla lapselle annetaan avaimet nähdä erilaisuus rikkautena ja ehkä myös etsiä erojen sijasta yhtäläisyyksiä. Lapselle annetaan mahdollisuus hyväksyä luonnollisesti se, että toisella tavalla ajattelevan ihmisen katsomus on ihan yhtä oikea ja arvokas kuin hänen omansakin ja että miellä jokaisella on henkilökohtainen kokemus ja näkemys maailmasta ja sen ilmiöistä.

Maailmanlaajuisen koronaepidemian vuoksi poikkeuksellinen kevät itsessään saatteli myös katsomuskasvatuksen ja katsomuksellisten asioiden ja pohdintojen ytimeen, niin sanotusti perimmäisten kysymysten äärelle. Ihmiset pohtivat, mikä on omassa elämässä tärkeää, se sai miettimään, mitä asioita kaipaa ja arvostaa ehkä ihan eri tavalla kuin aiemmin. Se sai ihmiset puhaltamaan yhteen hiileen yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Yhteinen uhka, ehkä pelkokin, sai voittamaan näkemämme erot ja eriävät näkemykset. Kriisin keskellä ihmiset saivat lohtua ja etsivät toivoa tahoillaan, jokainen omalla tavallaan. Samoin myös tapahtumien syitä voidaan pohtia monelta kantilta. Täytyy peilata käsillä olevia tapahtumia historiaan ja miettiä, mitä oppimaamme voimme nyt käyttää hyödyksi. Toisaalta täytyy osata katsoa ja luottaa tulevaisuuteen ja olla menettämättä toivoaan, pohtia, kuinka tästä selvitään, yhdessä.

Edellä kuvatun kaltaiseen yhteneväisyyteen myös katsomuskasvatuksella onkin mielestäni pohjimmiltaan tarkoitus lapsia kasvattaa, jotta näkisimme kokoajan moninaistuvassa yhteiskunnassa toisissamme ulkoisista, kansallisista, aatteellisista ja katsomuksellisista eroista huolimatta uhkien sijasta positiivista uteliaisuutta ja kiinnostusta herättävää moninaisuutta, jonka osaisimme kohdata avoimesti ja kunnioittavasti ja jonka oppisimme alkujaankin näkemään vaaran sijaan rikkautena. Ehkä se vaatii myös pysähtymistä juuri itselle tärkeiden arvojen ääreen ja sen oivaltamista, että juuri ne samat perimmäiset, hyvän ihmisyyden periaatetta tukevat arvot kannattelevat luultavasti suurta osaa ihmisistä. ”Tulikohan tää korona siksi, et ihmisillä ei olis niin kiire?”, oli pohtinut kolmevuotias kerholainen vuoden 2020 maaliskuun loppupuolella. Siinäpä oivallinen kysymys, jonka kautta syventyä lapsen omasta aloitteesta myös katsomuksellisten aiheiden ääreen.

Kevät on varmasti herättänyt vastaavanlaista pohdintaa niin kodeissa kuin edelleen poikkeustilanteessa-kin kaikille tarvitseville ovensa avoinna pitäneessä varhaiskasvatuksessakin myös hyvin pienten lasten keskuudessa, sillä koko maailmaa koskettaneilta tapahtumilta eivät varmasti ole pienetkään korvat voineet välttyä. Toivottavasti asioista on puhuttu avoimesti ja lapsen tasoisesti, heidän kysymyksiinsä on vastattu ja pohdintojaan tuettu. Toivottavasti on osattu lohduttaa sekä rakentaa mahdollisimman normaalia arkea ja rutiineja, joiden kautta luoda turvaa sekä toivoa ja uskoa tulevaisuuteen. Toivottavasti on jaksettu huomata myös tässä poikkeuksellisessa tilanteessa sen nostattamia mahdollisuuksia nimenomaan itselle tärkeiden asioiden vaalimiselle kuin myös katsomuksellisten kysymysten äärelle pysähtymiselle ja lapsen kanssa yhteiselle pohdinnalle.

Silja Lamminmäki-Vartia ja Arniika Kuusisto käsittelevät artikkelissaan Katsomustietoisuus varhaiskasvattajan ammatillisuuden ytimessä (2017) muun muassa katsomus- ja kulttuuritietoisuuden ja -sensiitivisyyden käsitteitä sekä niiden merkitystä ammatillisuuden ulottuvuuksien ja ammatillisen osaamisen rakentumisen näkökulmista. Artikkelin korostaa kasvattajan oman ammatillisen asenteen ja osaamisen sekä ammatillisen toiminnan kautta arkeen viedyn varhaiskasvatuksen käytännön toteuttamisen merkitystä katsomuskasvatuksen tavoitteiden toteutumiseksi (Lamminmäki-Vartia & Kuusisto 2017, 156). Myös pienen kerholaisen esittämä kysymys havainnollistaa mielestäni hyvin sen, kuinka paljon lapsi omaksuu ja poimii tietoa, arvoja ja asenteita ympäristöstään sekä sen, miten lapsi käsittelee omaksumiaan asioita sisäistäen sen kautta myös kokoajan ympärillä vallitsevaa arvomaailmaa. Tämän vuoksi kasvattajan omien arvojen, asenteiden ja ammatillisuuden reflektointi onkin myös katsomuskasvatuksen näkökulmasta merkityksellistä, jotta voidaan ymmärtää, kuinka ne heijastuvat lapsen kokemusmaailmaan ja sitä kautta tämän omaksumiin arvoihin ja toimintamalleihin. Vaikka teoriaosuudessa kasvattajan

oman katsomuksen, arvojen ja asenteiden merkityksen käsittely valituista näkökulmista johtuen rajautuikin hyvin suppeaksi, ei sen merkitystä voi missään nimessä vähätellä, vaan se on lopulta ehkä jopa kaiken lapselle osin tiedostamattammekin siirtämämme arvoperustan ja rakentamamme toimintakulttuurin pohja.

LÄHTEET

- Euroopan ihmisoikeussopimus. 63/1999. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>. Viitattu: 11.2.2020.
- Gyekye, M & Lamminmäki-Vartia, S. 2017. Kieli- kulttuuri- ja katsomustietoinen näkökulma varhaiskasvatussuunnitelmakeskusteluun. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 97-129.
- Haataja, H., Helenius, T. & Korhonen, S. 2020. Henkilökohtainen tiedonanto. Haastattelu Kempeleen seurakunnan ja päiväkotien yhteistyöstä. 29.1.2020.
- Kekkonen, M., Lehti, K & Tirkkonen, J. 2017. Dialogisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 62-74.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Hyvä itsetunto. Helsinki: WSOY.
- Kempeleen seurakunta. 2020. Yhteiskunnan varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen yhteistyö. Saatavissa: <https://www.kempeleenseurakunta.fi/lapsille-ja-lapsiperheille/paivahoidon-katsomuskasvatuksen-yh-teistyo>. Viitattu: 6.5.2020.
- Kempeleen varhaiskasvatussuunnitelma. 04.06.2019. Saatavissa: <https://www.kempele.fi/media/tiedostot/varhaiskasvatus-ja-opetus/varhaiskasvatus/kempeleen-vasu-2019.pdf>. Viitattu: 25.2.2020.
- Kola-Torvinen, P. 7.5.2018. Näkökulmia varhaiskasvatussuunnitelman toteuttamiseen - Katsomuskasvatus, pedagoginen dokumentointi ja muuta ajankohtaista. Opetushallitus. Avi-koulutus, Turku. Saatavissa: <https://docplayer.fi/104693199-Nakokulmia-varhaiskasvatussuunnitelman-toteuttamiseen.html>. Viitattu: 4.3.2020.
- Kuusisto, A. & Poulter, S. 2017. Moniarvoinen varhaiskasvu ympäristö lapsen katsomuksen peilinä. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 33-43.
- Lamminmäki-Vartia, S. 30.9.2016. Kommenttipuheenvuoro: Toteutuuko lapsen oikeus katsomukseen? Varhaiskasvatuksen seminaari. Suomen Ekumeeninen Neuvosto, Kasvatusasian jaosto. Saatavissa: http://www.ekumenia.fi/data/liitteet/silja_lamminmaki-vartia.pdf. Viitattu: 14.2.2020.
- Lamminmäki-Vartia, S. 23.3.2017. Kulttuuri- ja katsomustietoinen varhaiskasvatus: Toteutuuko jokaisen lapsen oikeus katsomukseen? Mitä tarkoittaa kasvattajan velvollisuus luoda moninaisuutta kunnioitettava ilmapiiri? Saatavissa: https://peda.net/mikkeli/varhaiskasvatus/vasuty%C3%B6/4vptsjt/4oa/luonnos/kjkv:file/download/05458b992cdbbb712d135af2fef92addee21dc84/Katsomuskasvatuksesta_SLV_koulutus23032017.pdf. Viitattu: 23.2.2020.
- Lamminmäki-Vartia, S. 14.3.2019. Kieli-, kulttuuri- ja katsomustietoinen varhaiskasvatus ja esiopetus. Videotallenne haastattelusta. YouTube.. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=9ZqNk-4Df2Y>. Viitattu: 12.4.2020.

Lamminmäki-Vartia, S. & Kuusisto, A. 2017. Katsomustietoisuus varhaiskasvattajan ammatillisuuden ytimessä. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 130-161.

Linder, A. & Breinhild Mortensen, S. 2009. Glädjens pedagogik. Lund: Studentlitteratur AB.

Opetushallitus 2016. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2016:1. 3. muutettu painos. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. Viitattu: 14.2.2020.

Opetushallitus 2018a. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Helsinki: PunaMusta Oy. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf. Viitattu: 24.2.2020.

Opetushallitus 2018b. 12.01.2018/OPH-55-2018. Ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/ohje_varhaiskasvatuksen_katsomuskasvatuksen_toteuttamisesta_ja_uskonnollisista-tilaisuuksista.pdf. Viitattu: 14.2.2020.

Paavola, H. 2017. Identiteetin tukeminen monikulttuurisessa varhaiskasvatuksessa. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 194-201.

Poulter, S. 2013. Kansalaisena maallistuneessa maailmassa: Koulun uskonnonopetuksen yhteiskunnallisen tehtävän tarkastelua. Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja: Ainedidaktisia tutkimuksia 5. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/39132/AD5_Poulter.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu: 21.4.2020.

Poulter, S. 2019. Katsomuskasvatuksen yhteiskunnallinen tehtävä: Välineitä vai toisin ajattelua? Teoksessa T. Autio, L. Hakala & T. Kujala (toim.) Siirtymiä ja ajan merkkejä koulutuksessa: Opetussuunnitelmatutkimuksen näkökulmia. Tampere: PunaMusta Oy – Yliopistopaino, 319-345.

Poulter, S & Rissanen, I. 13.5.2019. Ikkunoita katsomuskasvatukseen. Teologia.fi. Akateemisen teologian näkökulmia ajankohtaisiin tutkimusaiheisiin. Pääkirjoitus. Saatavissa: <https://teologia.fi/2019/05/paeakirjoitus-ikkunoita-katsomuskasvatukseen/>. Viitattu: 25.2.2020.

Salonen, A. 2017. Suuri tarina täyteen ihmisyyteen kasvamisesta. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 177-193.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön: Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun Ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Tampere: Suomen yliopistopaino – Juvenes Print Oy. Saatavissa: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>. Viitattu: 4.4.2020.

Satka, M. 2005. Lasten yhteiskunnallinen osallistuminen ja yhteisöllisyyteen kasvaminen [Children's participation in society and growing into a sense of community]. In T. Tulva (ed.), Lapsen kasvu ympäristö ja sosiaaliset taidot: Sosiaalinen taitavuushanke [A child's growth milieu and social skills: Social skills project], 17-28. Helsinki: Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiö.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko. 2020a. Kumppanuuden korit ja Vasu 2017. Saatavissa: <https://evl.fi/plus/kumppanuuden-korit>. Viitattu: 29.4.2020.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko. 2020b. Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina. Saatavissa: https://koulujakirkko.evl.fi/wp-content/uploads/2019/06/KH_4koria_2019_FIN_www.pdf. Viitattu: 29.4.2020.

Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=suomen%20perustuslaki#L2P16>. Viitattu: 11.2.2020.

Tarkka, K. 2018. Katsomuskasvatus ja uskonnollisten tilaisuuksien järjestäminen. Opetushallitus 2018. Saatavissa: https://www.avi.fi/documents/10191/10237474/Katsomuskasvatus_Pori210518_Tarkka/58d82d37-b8af-439a-8f6f-c64b60998a8b. Viitattu: 2.2.2020.

Tast, S. 30.9.2016. Kokonaiseksi ihmiseksi - Miksi lapsella tulee olla oikeus uskontoa ja katsomuksia koskevaan kasvatukseen? Saatavissa: http://www.ekumenia.fi/data/liitteet/kokonaiseksi_ihmeksitast.pdf. Viitattu: 12.2.2020.

Tast, S. 2017. Oikeus omaan katsomukseen ja katsomuskasvatukseen. Teoksessa T. Haapsalo, H. Petäjä, P. Vuorelma-Glad, M. Sandén, H. Pulkkinen & I. Tahvanainen (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten Keskus, 12-21.

Uskonnonvapauslaki. 6.6.2003/453. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453#L1P6>. Viitattu: 12.2.2020.

Vantaan seurakunnat. 23.8.2018. Vantaan ev.lut. seurakunnat kaupungin varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen yhteistyökumppanina – Käsikirja seurakuntien työntekijöille. Saatavissa: <https://www.vantaanseurakunnat.fi/documents/1087002/13540250/K%C3%84SIKIRJA+Seurakunta+varhaiskasvatuksen+katsomuskasvatuskumppanina.pdf/128fe033-c97a-9460-19d3-91e538089763>. Viitattu: 13.2.2020.

Varhaiskasvatuslaki. 13.7.2018/540. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=varhaiskasvatuslaki#L4>. Viitattu: 12.2.2020.

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. 4. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Yhdenvertaisuuslaki. 30.12.2014/1325. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=yhdenvertaisuuslaki#L3P8>. Viitattu: 12.2.2020.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. 60/1991. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>. Viitattu: 11.2.2020.

4.5.2020

Tiia Helenius
ASOS17Y Centria AMK

PALAUTELOMAKE SEURAKUNNAN KATSOMUSKASVATUSMENTOREILLE

Toivoisin katsomuskasvatusmentorien palautetta niin valmiista materiaalikansiosta, kehittämistyöprosessista kuin myös yhteistyön toimivuudestakin. Palautteen voitte lähettää teille sopivalla tavalla, esim. sähköpostilla tai WhatsApp:lla 17.5. mennessä. Voitte jokainen antaa oman tai vaihtoehtoisesti myös koostaa yhteisen palautteen. Kirjaan palautteet koostetusti (ja anonyymisti) osaksi opinnäytetyön arviointia.

Kiitos hyvästä yhteistyöstä! 😊

KANSION SISÄLTÖ JA ULKOASU:

Esim. selkeys, asiasisältö/informatiivisuus/oleellisuus, kattavuus, asioiden jaottelu/jäsentely, käytettävyys

PROSESSI JA YHTEISTYÖ:

Esim. toiveiden, ideoiden ja korjausehdotusten huomiointi, kehittämistehtävästä tiedottaminen projektin aikana, aikataulussa pysyminen ja sen toimivuus

MUUTA:

Esim. Koetko materiaalikansion vastaavan asetettuihin tavoitteisiin (Tavoitteet: Katsomuskasvatuksen käsitteen selkiyttäminen ja päiväkotien varhaiskasvatushenkilöstön arjen helpottaminen)? Kansion käyttöarvo tulevaisuudessa: Esim. päivitettävyys, ajankohtaisuus jne.